

UNIVERZITA KARLOVA  
PRÁVNICKÁ FAKULTA

**Diplomová práce**  
**VLIV ZMĚNY POMĚRŮ NA TRVÁNÍ ZÁVAZKU**

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.

Knihovna UK PF



PF18046

Patrik Jizera

Hornická 2474/2

400 11 Ústí nad Labem

PROHLÁŠENÍ AUTORA:

Prohlašuji, že předkládanou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a že zdroje v ní uvedené jsem používal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

*J. J. J.*

## Obsah

Úvod	1
<b>1. Teoretické vymezení problematiky</b>	<b>4</b>
1.1. Zásada <i>pacta sunt servanda</i>	5
1.2. Zásada <i>vigilantibus iura</i>	5
1.3. Závazek a změna poměrů	6
<b>2. Pojetí závazku a změny poměrů v různých právních oblastech</b>	<b>8</b>
2.1. Teorie o klauzuli <i>rebus sic stantibus</i>	9
2.2. Francouzský pohled na závazek a změnu poměrů	13
2.3. Pohled common law a teorie <i>frustration</i>	15
<b>3. Stručný vývoj vlivu změny poměrů v českém právu</b>	<b>17</b>
3.1. Změna poměrů v ABGB	17
3.2. Vliv změny poměrů v prvorepublikové judikatuře	18
3.3. Změna poměrů po roce 1948	19
<b>4. Změna poměrů v platné právní úpravě</b>	<b>21</b>
4.1. Pojem závazku a vliv změny poměrů na něj	21
4.2. Počáteční nemožnost plnění	22
4.3. Následná nemožnost plnění	23
4.4. Smlouva o smlouvě budoucí	26
4.5. Změna poměrů v obchodním zákoníku	29
<b>5. Budoucnost a trendy problematiky v českém právu</b>	<b>32</b>
5.1. Důvody a principy rekodifikace občanského práva	32
5.2. Navrhovaná úprava změny poměrů	35
5.3. Požadavek ekvivalence plnění	42
5.4. Navrhovaná úprava následné nemožnosti plnění	43

5.5. Navrhovaná úprava smlouvy o smlouvě budoucí	45
5.6. Novinka v rekodifikaci - Neúměrné zkrácení	46
<b>6. Evropské trendy problematiky</b>	<b>48</b>
6.1. UNIDROIT a Principy mezinárodních obchodních smluv	48
6.2. Komunitární úprava a Principy evropského smluvního práva	49
6.3. Myšlenka společného referenčního rámce a jeho význam	51
6.4. Změna poměrů v návrhu společného referenčního rámce	53
<b>Závěr</b>	<b>57</b>
<b>Seznam použité literatury</b>	<b>63</b>

## Úvod

Závazkové právo patří mezi nejdůležitější a nejdynamičtější se rozvíjející oblasti občanského práva. Zejména na našem území a ve státech bývalého socialistického tábora prodělává po pádu komunistických režimů bouřlivý vývoj. V současné době se připravuje rekodifikace základní právní normy pro celou oblast soukromého práva - občanského zákoníku. Tento dokument obsahuje samozřejmě i novou úpravu práva závazkového. Ta by se od té současné měla lišit zásadním způsobem. Právě období přípravy nového kodexu vnímám jako velmi vhodné k zamyšlení se nad koncepčními otázkami závazkového práva. Problematika vlivu změny poměrů na trvání závazku mezi ně zajisté patří.

Změna poměrů a její vliv na trvání závazkových vztahů je jedním z témat, jejichž důležitost je připomínána v periodických cyklech. Považuji tuto otázku za velice složitou a zároveň zajímavou. Nedotýká se a nikdy nebude dotýkat pouze jednoho konkrétního závazkového typu. Jedná se o obecnou problematiku závazkového práva, která bude bez ohledu na vývoj jednotlivých smluvních typů tuto oblast ovlivňovat vždy.

Otázkou změny poměrů se na našem území zabývala jak právní teorie tak judikatura. Nejvýznamnější prací české (resp. československé) právní vědy, která je tomuto tématu věnována, je monografie Antonína Kandy.<sup>1</sup> Ta mapuje vývoj problematiky do šedesátých let 20. století. Již zmiňovaný návrh nového občanského zákoníku, ale i tendence v oblasti práva evropského jasně dokazují, že pohled na změnu poměrů prošel od té doby poměrně výrazným vývojem.

V úvodní části této práce rozeberu podstatu problematiky vlivu změny poměrů na existenci a obsah závazkového právního vztahu. Současně uvedu zásadní právní principy, na kterých je závazkové právo postaveno a které s touto otázkou bezprostředně souvisí. V další části stručně zmíním jednotlivé teorie a myšlenkové proudy, které se

---

<sup>1</sup> Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*, Praha, Academia, 1966

vlivem změny poměrů zabývaly. Zde se zaměřím na teorii o klauzuli *rebus sic stantibus*. Následovat bude pasáž popisující vývoj právní úpravy změny poměrů od vydání ABGB do současnosti.

Jádrem této práce budou ale části následující. Na základě poznatků získaných při teoretickém zkoumání problému a analýze jednotlivých teorií provedu zhodnocení platné úpravy změn poměrů. Poté přikročím k analýze návrhu nového občanského zákoníku, kterou považuji za velmi důležitou. Rekodifikace občanského práva by měla být zásadním a přelomovým bodem pro celé soukromé právo, proto se na navrhované znění občanského zákoníku podívám poměrně pečlivě, ačkoliv není samozřejmě jisté, zda-li vůbec, kdy a v jaké podobě vstoupí tento dokument v platnost. Následně se budu zabývat harmonizačními aktivitami evropské unie v oblasti smluvního práva. Podívám se blíže, jakým způsobem je otázka vlivu poměrů upravena v návrhu společného referenčního rámce. Zároveň uvedu stručné srovnání s úpravou navrhovanou v právu českém.

V závěrečné části uvedu pohled na problematiku *de lege ferenda* a z toho plynoucí konkrétní požadavky na pozitivní právo. Na základě těchto požadavků provedu zhodnocení navrhované české i evropské úpravy. Úplným závěrem se vyjádřím k roli, jakou by měla mít zásada *pacta sunt servanda* v moderním závazkovém právu a k požadavku ekvivalence plnění, který je v současné právní vědě silně aktuální a který zároveň umožňuje prolomení základní zásady závazkového práva.

Problematikou změny poměrů se budu ve všech částech této práce zabývat jako obecným institutem závazkového práva. Zcela tedy odhlížím od jednotlivých dílčích úprav, které jsou vlastní pouze konkrétnímu druhu závazku. Zároveň se nebudu zabývat vlivem změny poměrů v jednotlivých zvláštních právních odvětvích práva soukromého (pracovní, rodinné právo). Respektuji koncepci, že soukromé právo by mělo být jednotné a vycházet ze společného obecného základu v podobě občanského zákoníku. Proto je předmětem mého zkoumání pouze obecná úprava obsažená v tomto předpise.

Pouze v kapitole věnované rozboru platné právní úpravy bude předmětem mého zájmu i obchodní zákoník. Důvodem je současná dualita závazkového práva, v jejímž důsledku je rozsah působnosti tohoto předpisu velmi široký.

## 1. Teoretické vymezení problematiky

Závazkový právní vztah bývá nejčastěji definován jako vztah mezi věřitelem a dlužníkem, ze kterého vzniká dlužníkovi dluh a věřiteli pohledávka. Pohledávkou se v závazkovém právu rozumí subjektivní právo věřitele požadovat od dlužníka určité plnění, tj. požadovat od něho, aby něco dal, něco konal nebo nekonal (tj. opomenul či strpěl).

Závazkový právní vztah je jedním z nejvýznamnějších druhů občanskoprávních vztahů. Závazkové právo spočívá na některých obecných pravidlech, které mimo jiné vyjadřují určité požadavky na právní úpravu této oblasti. Tato pravidla se označují jako základní zásady či principy závazkového práva. Tyto zásady se uplatňují v různé míře. Nelze na ně pohlížet izolovaně, teprve ve vzájemném souhrnu tvoří základní stavební kostru závazkového práva při respektování jeho účelu.

Mezi nejdůležitější zásady patří zásada rovnosti stran, zásada smluvní svobody a zejména zásada *pacta sunt servanda*. Dalšími zásadami, na kterých spočívá smluvní závazkové právo, jsou zásada dobré víry a zásada, že se nikdo nemůže s úspěchem dovolávat své vlastní nepoctivosti. Tato zásada rovněž znamená, že nikdo nemůže mít prospěch ze svého protiprávního chování, resp. z chování, které by bylo v rozporu s dobrými mravy. Závazkové právo však zcela principiálně ovlivňují nejen zásady vlastní pouze této právní oblasti, ale i zásady, na nichž je postaveno právo jako celek a které tak ovlivňují veškerá právní odvětví. Mezi jinými bych vyzdvihl zásadu právní jistoty a zásadu *vigilantibus iura*.

Bližší se nyní budu věnovat zásadě *pacta sunt servanda* a zásadě *vigilantibus iura*. Zásadu smluvní svobody, která se projevuje v celé řadě aspektů, podrobím bližšímu zkoumání ve výkladu věnovaném návrhu nového občanského zákoníku. Ve zmíněném výkladu současně rozeberu i požadavky, které její důsledné uplatňování klade na pozitivní právo.



### 1.1. Zásada *pacta sunt servanda*

Zásada *pacta sunt servanda* je pro mnohé kardinální zásadou smluvního závazkového práva. Vyjadřuje přesvědčení, že smlouvy jsou závazně učiněné projevy vůle, a z tohoto důvodu se vždy mají dodržovat.

„Tato zásada je vlastní nejen smluvnímu závazkovému právu, ale v podobě, že každý má plnit své závazky, a tak respektovat jednou dané slovo, vlastně veškerému právu. Teoreticky byla a je tato zásada někdy považována za základní, axiomicky danou, zásadu, ze které se odvíjí, resp. na které spočívá celý právní řád. De lege lata se tato zásada projevuje v obecné právní povinnosti dodržovat důsledně smluvní závazky (v širší interpretaci pak všechny právní povinnosti), jakož i v jejich vynutitelnosti státní mocí, pokud ovšem právo nestanoví něco jiného.“<sup>2</sup>

*Pacta sunt servanda* je bezesporu jednou z nejdůležitějších zásad závazkového práva. Její bezbřehé uplatňování však může vést k řadě situací, které mohou mít pro jednotlivé subjekty závazkového vztahu až zničující důsledky. I když má tato zásada v závazkovém právu zásadní význam, neměla by být používána zcela izolovaně. Její uplatnění v pozitivním právu by mělo reflektovat též existenci zásad ostatních.

### 1.2. Zásada *vigilantibus iura*

Tato zásada vyjadřuje přesvědčení, že „práva náležejí bdělým“<sup>3</sup>. Tento požadavek znalo a zdůrazňovalo již právo římské. Dnes patří mezi obecné právní principy vlastní nejen závazkovému právu. Zásada *vigilantibus iura* je úzce spjata s autonomií vůle stran. Z té vyplývá možnost určit obsah závazkového vztahu tak, aby vyhovoval všem jeho subjektům. Tato možnost je zároveň i povinností stran, pokud chtějí úspěšně prosazovat a chránit své zájmy. Zásada *vigilantibus iura* se tak projevuje zejména

<sup>2</sup> Knappová, M; Švestka, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2*, Praha, ASPI, 2005, str. 39

<sup>3</sup> překládána též jako: „Každý je strážcem svých práv“ či „Nechť si každý hlídá svá práva“

v okamžiku určování vzájemných práv a povinností vyplývajících z konkrétního závazku. Je povinností účastníků, aby zhodnotily veškerá rizika, která jsou s uzavřením smlouvy spojena. Těmto rizikům strany musí předcházet právě pečlivou úpravou vzájemných práv a povinností. Je pouze na nich, aby si upravily veškeré detaily svého vlastního vztahu. Pokud strany nejsou při uzavírání závazku dostatečně obezřetné a pečlivé, nemohou z této skutečnosti jakkoliv profitovat v situacích, kdy nastane určitá událost, jež výrazně zhorší jejich postavení. Pokud by tomu tak bylo, docházelo by k neodůvodněnému snímání zodpovědnosti z beder účastníků závazkového vztahu. To je při současném uplatňování zásady smluvní svobody nežádoucí. Důležitost zásady *vigilantibus iura* ostatně zmiňuje ve svých rozhodnutích i Nejvyšší soud ČR.<sup>4</sup>

### 1.3. Závazek a změna poměrů

Možnost jednotlivých subjektů uzavřít závazkový právní vztah vyplývá ze zásady smluvní svobody projevující se autonomií vůle právnických i fyzických osob. Pokud je tato vůle adekvátním způsobem projevena vůči druhé straně a ta tento projev plně akceptuje, dochází k dosažení konsenzu mezi smluvními stranami. Okamžik dosažení konsenzu ohledně všech náležitostí je zároveň okamžikem vzniku závazkového právního vztahu. Od tohoto momentu jsou jím obě strany vázány v rozsahu, jaký si v závazkovém právním vztahu dohodly. Tato vázanost končí okamžikem zániku tohoto právního vztahu. V ideálním případě je právní skutečností vedoucí k zániku závazkového právního vztahu splnění dluhu dlužníkem. Strany závazkového vztahu se mohou kdykoli dohodnout na změně nebo zániku závazku, který mezi sebou uzavřely. Obsah a život závazkového právního vztahu je tak zcela v rukou jeho subjektů. To je plně v souladu se zásadou smluvní svobody.

4 z rozhodnutí 28 Cdo 848/2002: „...nemůže zůstat stranou otázka, zda a nakolik ten který z účastníků právního vztahu, ..., vyvinul dostatečnou míru pečlivosti a předvídatosti při uzavírání konkrétního právního vztahu, a to zejména s přihlédnutím k důsledkům plynoucím z ustanovení pozitivního práva a z variant, které úprava (k níž přistoupil) mu může v budoucnu přinést. Věc souvisí s důsledky aplikace zásady „vigilantibus iura“, neboli zásady, podle níž je každý odpovědný za náležitou míru předvídatosti a opatrnosti při uzavírání závazku, do něhož vstupuje...”

V průběhu existence závazkového právního vztahu se mohou výrazně změnit okolnosti či poměry, za kterých strany závazek uzavřely. Tyto okolnosti mohou být různého charakteru, mohou mít různé příčiny a mohou být také různě intenzivní. Pokud bez dalšího přijmeme závěr, že základní, axiomatickou zásadou závazkového práva je zásada *pacta sunt servanda*, můžeme bez váhání říci, že tato změna poměrů je pouze jakýmsi „děním za zdí“, které nikdy nemůže zasáhnout do vlastního obsahu či existence závazkového právního vztahu. V této práci se zamýšlím právě nad otázkou, zdali změna okolností má mít vliv na existenci závazkového právního vztahu a pokud ano, za jakých podmínek.

*„Jde v podstatě o problém vztahu nestálosti objektivních poměrů a stálosti konkrétních právních vztahů. Může totiž dojít k tomu, že skutečné zachování zásady *pacta sunt servanda* může vést k tomu, co staří Římané označovali úslovím „*summum ius summa iniuria*“. Praktický život přináší situace, kdy určité právní povinnosti se stanou v důsledku změněných okolností nemožnými, popř. se ocitnou v rozporu s obecnými zásadami závazkového práva. Je otázkou, zda v takovém případě pak dochází platnosti zásada „*impossibilium nulla obligatio*“, vyjádřená ve známé Celsově větě v *Digestech*.“<sup>5</sup>*

Jakkoliv se to na první pohled nemusí zdát, jedná se o problematiku velice složitou. Existence závazkového práva dává jednotlivým subjektům možnost, aby si svou vlastní vůlí na základě svých vlastních potřeb založily právní vztah, který pak bude mezi nimi platit jako „zákon mezi stranami“. Má však tento vztah existovat vždy a bezvýjimečně i za situace, kdy se naprosto zásadním způsobem změní poměry, za nichž byl uzavírán? Pokud ne, jakým způsobem má být v zákoně vymezena míra a hranice oné zásadní změny poměrů? Má být za této situace závazek zrušen či změněn a jestliže ano, jakým způsobem k tomu má dojít? Zamýšlení se nad těmito otázkami a hledání odpovědí na ně je základním smyslem této práce.

<sup>5</sup> Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*, Praha, Academia, 1966, str. 5

## 2. Pojetí závazku a změny poměrů v různých právních oblastech

Otázkou vlivu změny poměrů na trvání závazku se v průběhu historického vývoje musely více či méně zabývat snad všechny právní řády. V této části bych rád zmínil jednotlivé teorie, které se při řešení této problematiky vyvinuly. Cílem však v žádném případě není podat nějaký ucelený souhrn těchto teorií. Zaměřím se zejména na klauzuli *rebus sic stantibus*. Důvody tohoto postupu jsou jednoznačné. Jde o nejstarší a pravděpodobně i o nejvýznamnější teorii zabývající se vlivem změny poměrů na trvání závazku. Navíc právě tato teorie významně ovlivňovala právní vývoj na našem území. V další části zmíním, jak se pohled na problematiku změny poměrů vyvíjel v jiných státech. Smyslem je upozornit na výraznou odlišnost jednotlivých přístupů zabývajících se tématem.

S myšlenkami, že změněné poměry mají vliv na existenci závazkového právního vztahu, se lze setkat již ve starém Řecku. Historik Polybios ve svém díle *Historie* zastává myšlenku, že smlouva musí být dodržena jedině za toho předpokladu, že poměry v době uzavření smlouvy a v době jejího plnění budou stejné. Obdobné myšlenky lze nalézt i např. u Cicerona. Stejně tak Seneca pokládá zachování podstatných poměrů za nutné a dívá se na ně dokonce jako na základní podmínku smlouvy.

V římském právu myšlenka vlivu změny poměrů na trvání závazku nenašla obecné vyjádření. Některá místa v Justiniánské kompilaci sice přiznávala změněným poměrům vliv na existenci závazku, ale jednalo se pouze o jednotlivá, kasuisticky formulovaná ustanovení. V období republiky se zpočátku vyskytovaly zejména smlouvy krátkodobé a místně určené, takže de facto neexistoval přímý zájem na právním vyjádření nestálosti hospodářských poměrů. Navíc je třeba připomenout, že římskoprávní pojetí obligace samo o sobě vliv změny poměrů na trvání závazku vylučovalo. Již římská právní nauka však rozpracovala učení o nemožnosti plnění.

Zajímavé je, že vliv změněných poměrů na závazek uznávalo i právo kanonické. Církevní učení o morálce bylo totiž provázeno myšlenkou o možnosti zbavení se závazku vlivem změněných poměrů. To bylo také pravděpodobně teoretickým východiskem úpravy zasnoubení v kanonickém právu. Ta obsahovala možnost odstoupit od zasnoubení v případě změny poměrů.

Prvním uceleným učením, které se touto problematikou komplexně zabývalo a zároveň obecně přiznávalo změněným poměrům vliv na existenci závazkového právního vztahu, se tak stalo učení o tzv. klauzuli *rebus sic stantibus*.

### 2.1. Teorie o klauzuli *rebus sic stantibus*

Autor nejvýznamnější práce<sup>6</sup> zabývající se vlivem změny poměrů na závazek v české právní vědě Antonín Kanda uvádí, že slovní obrat „*rebus sic stantibus*“ poprvé použil v 16. století Andrea Tiraquellus. Podstatou této teorie je myšlenka, že každá smlouva je učiněna pod mlčky vyjádřenou výhradou, že budou zachovány poměry, za nichž byla smlouva uzavřena. Pokud tyto poměry zachovány nebudou, smlouva zaniká, aniž by se na tom smluvní strany musely vzájemně dohodnout. Zárodky této koncepce začali rozvíjet postglosátoři, kteří se snažili přiblížit římské právo potřebám praktického života. Z jejich děl je patrna snaha uvolnit striktní pojetí římskoprávní obligace. Poměrně záhy se však objevují reakce na tyto myšlenky. Jednotlivé hospodářské skupiny, které měly zájem na přísném dodržování právních závazků, se snažily prosazovat své zájmy. Snažily se tak eliminovat popř. omezit vliv změn poměrů pouze na určité případy. Kanda uvádí, že proti používání zásady *rebus sic stantibus* se jako první otevřeně postavil Hugo Grotius<sup>7</sup>. I když se toto učení dostalo zejména na počátku 18. století pod palbu kritiky, bylo následně ještě více rozpracováno a bližší formulováno.

<sup>6</sup> Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*, Praha, Academia, 1966

<sup>7</sup> tamtéž, str. 15

Rozhodujícím kritériem pro existenci závazku v této době byl účel závazku. Tento účel byl vždy nedílně spjatý s určitými poměry, které byly jednak předvídané při uzavření smlouvy a současně byly důležité pro dosažení tohoto účelu. Pokud po uzavření smlouvy tyto poměry odpadly, odpadl také hlavní účel smlouvy a tím byl v podstatě zmařen důvod vzniku závazku.

Od konce 18. století však v souvislosti s postupným rozvojem kapitalismu ztrácí toto učení na významu. Rozvíjející se obchod v této době vyžadoval stálost právních poměrů. Důsledkem tohoto faktu a všeobecně odmítavého postoje významných právních škol té doby k této teorii byla skutečnost, že se zásada *rebus sic stantibus* nedostala do žádného moderního evropského kodexu občanského práva jako obecný princip. Jediným zákoníkem, do kterého tato teorie pronikla, byl pruský *Landrecht* z roku 1794. Veškeré ostatní kodifikace občanského práva z té doby vycházejí převážně ze zásady *pacta sunt servanda*. Nutno podotknout, že jak *Code civil* (francouzský občanský zákoník z roku 1804), tak ABGB (rakouský občanský zákoník z roku 1811), ale i BGB (německý občanský zákoník z roku 1897) byly vytvořeny v klidných dobách vyznačujících se relativní stálostí ekonomické situace.

V *Code civile* dokonce tato zásada nepronikla do žádného ustanovení. Tento stěžejní dokument mezi moderními kodifikacemi občanského práva trval na požadavku bezvýhradného plnění smluv nejpřísněji ze všech. Vůdčí princip v oblasti smluvního práva byl vyjádřen v čl. 1134, ze kterého jednoznačně vyplývalo, že smlouva se rovná zákonu pro ty, kteří ji uzavřeli. Toto pojetí samo o sobě vylučovalo možnost jakékoliv souběžné úpravy přiznávající změně poměrů následky na existenci závazku.

Co se týče ABGB, tak i zde jednoznačně převládá požadavek na zachování smluv i při změnách poměrů. Zásada *rebus sic stantibus* zde ale určité uplatnění našla, a to v případě úpravy smlouvy o smlouvě budoucí. Blíže o úpravě v ABGB pojednám v další části věnované historickému vývoji této problematiky na našem území.

V BGB je již vliv klauzule *rebus sic stantibus* patrnější, i když ani zde nenalezla v závazkovém právu obecné uplatnění. V části pojednávající o synallagmatických smlouvách je uvedeno, že kdo je zavázán plnit z této smlouvy dříve, může své plnění oddálit, pokud po uzavření smlouvy dojde v majetkových poměrech druhé strany k podstatnému zhoršení, v jehož důsledku je nárok na protiplnění ohrožen. Dalším místem, kde přiznává BGB změně poměrů určité právní následky, je ustanovení upravující půjčku. Kdo slíbil poskytnout půjčku, mohl svůj slib odvolat, pokud v majetkových poměrech druhé strany nastalo podstatné zhoršení, které by ohrožovalo nárok na vrácení půjčky. BGB se tedy v oblasti změny poměrů soustředil na majetkové poměry smluvních stran. Při jejich podstatném zhoršení měla druhá strana možnost plnění oddálit nebo v druhém uvedeném případě od smlouvy odstoupit.

Z výše uvedeného stručného nástinu obsahu hlavních kodifikací občanského práva 19. století je tedy zřejmé, že klauzule *rebus sic stantibus* neprorazila jako zásada do žádné z nich. V různé míře nalezla uplatnění pouze v konkrétních, přesně vymezených případech. Pouze *Code civil* tuto myšlenku odmítal zcela a v jeho textu nenalezneme žádné ustanovení, které by jí bylo ovlivněno.

Výraznou změnu na pohled této problematiky pak přinesla první světová válka. Tento světový a do té doby rozsahem nevidaný konflikt opět ukázal jak úzká je spojitost mezi hospodářskou situací a právem. „*Zájem buržoazní právní vědy o tuto problematiku je možné označit za seismograf hospodářské situace té které země*“.<sup>8</sup>

Nejvíce pozornosti bylo této otázce věnováno v poválečném Německu, které bylo nejvíce zasaženo ekonomickými dopady válečného konfliktu. Právní vztahy se ve velké míře dostávaly do rozporu s katastrofální hospodářskou situací. V důsledku toho se právě zde objevila největší snaha přiznat změněným poměrům vliv na trvání závazků. Německá právní věda ale i judikatura se pro tuto skutečnost snažily nalézt

<sup>8</sup> Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*, Praha, Academia, 1966, str. 19.

nějaké teoretické zdůvodnění. V právní teorii byla sice teorie *rebus sic stantibus* zpočátku odmítána, soudní praxe jí ale v konkrétních případech neváhala aplikovat. Velké pozornosti se v poválečném Německu dostalo také institutu nemožnosti plnění. Ten byl právě zde poprvé teoreticky spojen s otázkou vlivu poměrů na trvání závazku. Při počátečním odmítavém postoji německé právní teorie ke klauzuli *rebus sic stantibus* se zde pozornost soustředila zejména na něj.

Za velmi zajímavý považuji vývoj judikatury československého Nejvyššího soudu v meziválečném období. Soudní praxe vycházela z úpravy obsažené ve stále platném ABGB. Stejně tak jako úprava obsažená v ABGB, i tato problematika je podrobněji rozebrána v další kapitole této práce.

Klauzule *rebus sic stantibus* byla první ucelenou a komplexně rozpracovanou teorií, která se věnovala přímo problematice vlivu změny poměrů na trvání závazku. Podstata této teorie „spočívá právě na myšlence, že určitý právní poměr je uzavřen pod mlčky uznanou výhradou, že poměry, které tu byly při vzniku tohoto právního poměru, zůstanou v podstatných rysech zachovány i při realizaci práv a povinností z tohoto právního poměru vyplývajících“<sup>9</sup>. Kanda dále pokračuje: „To, co rozumíme vlastním učením o klauzuli *rebus sic stantibus* je v moderním občanském právu odmítáno jako obecná zásada. Výhrada změny poměrů je připuštěna pouze tam, kde jí zatím výslovně přepouští zákon a tam, kde strany výslovně tuto klauzuli zahrnou do smlouvy. Tím ovšem přestává být tato výhrada mlčky uznávanou, ale platí přímo ze zákona a stává se tedy výhradou zákonnou.“<sup>10</sup>

Vzhledem k tomu, že se jednalo o první teorii zabývající se vlivem změny poměrů na závazkový právní vztah, stalo se označení „*clausula rebus sic stantibus*“ synonymem vlivu změny poměrů na existenci závazku vůbec.

9 Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*. Praha, Academia, 1966, str. 26

10 tamtéž, str. 26



## 2.2. Francouzský pohled na závazek a změnu poměrů

Odlišný přístup ke změně poměrů razila francouzská právní věda i judikatura. Klausule *rebus sic stantibus* byla v průběhu 17. a 18. století odmítána jak právníky, tak rozhodovací činností soudů. Tento postoj se velmi silně projevil zejména při vytváření francouzského občanského zákoníku (*Code civile*) z roku 1804. Zákonně vyjádření našel v již zmíněném čl. 1134, který stanovil, že smlouva uzavřená mezi stranami platí mezi těmito stranami jako zákon. Toto ustanovení je možné vnímat právě jako určité vymezení se vůči teorii *rebus sic stantibus* a podobným učením, které se snažily vlivu změny poměrů přisoudit z hlediska trvání závazku právní význam. Je nutné si uvědomit, že zákoník vznikl v napoleonské době, jež pohlížela na zákon mimo jiné jako na prostředek ochrany proti soudcovské zvůli. Čl. 1134 tak postavil smlouvu na stejnou úroveň jako zákon s „omezenou osobní působností“. Tak byla již samotným vymezením pojmu smlouva vyjádřena její trvalost a závaznost bez ohledu na jakékoliv změny poměrů. Pro soudce byla pak smlouva závazná stejně jako text zákona a proto ji nemohl měnit, ani jiným způsobem zasahovat do jejího obsahu.

Francouzská judikatura i právní věda trvala na výše zmíněném pojetí velmi přísně v podstatě až do první světové války. Tento konflikt však, podobně jako v Německu, způsobil katastrofální změnu hospodářských poměrů. Z tohoto důvodu byl v lednu roku 1918 vydán zvláštní zákon (*Loi Faillot*), jehož jediným úkolem bylo upravit vliv válečných událostí na smlouvy. Pro ty, které byly uzavřeny před 1. srpnem 1914, pak platila zvláštní ustanovení tohoto zákona. Nejdůležitější byl čl. 2, který stanovil, že dotčené smlouvy mohou být na žádost strany zrušeny bez ohledu na platné obecné právo i ustanovení smlouvy. Podmínkou tohoto postupu bylo, „že plnění jedné strany by způsobilo takové obtíže a škody, které značně překračují míru, jež mohla být rozumně předvídána při uzavření smlouvy“<sup>11</sup>. Zákon byl výslovně časově omezen ve své

---

<sup>11</sup> čl. 2 *Loi Faillot*

platnosti a nijak neovlivnil vývoj judikatury v následujících letech. V podstatě shodné legislativní řešení bylo ve Francii zvoleno po druhé světové válce.

Nejvýznamnější teorií, která se ve francouzském právu snažila přiznat změněným poměrům vliv na trvání závazku, je tzv. *l'imprévision*. Důraz je zde kladen na vznik určité nepředvídatelné události, jež brání smluvenému plnění. Pro tuto teorii je charakteristické, že zánik závazku může nastat i v případech, kdy je plnění objektivně možné. *L'imprévision* tak zahrnovala situace, kdy nepředvídané hospodářské okolnosti, které nastaly až po uzavření smlouvy, učinily plnění nadmíru obtížným nebo výrazně tíživějším, aniž by se plnění stalo zcela nemožným.

Francouzské soudy ovšem odmítaly tuto myšlenku na oblast občanskoprávních vztahů aplikovat. Její použití bylo judikaturou připuštěno pouze v oblasti smluv administrativních. Otázka změny poměrů tak byla ve francouzském občanském právu spjata takřka výlučně se zásahem vyšší moci (*force majeure*). *Force majeure* vyžaduje narozdíl od teorie nepředvídatelnosti vždy absolutní nemožnost plnění. Zajímavý byl také přístup soudů k otázce změny smlouvy. Možnost změnit smlouvu byla ve Francii považována za závažnější zásah do závazkového vztahu, než jeho zrušení a byla zásadně odmítána.

Je tedy zřejmé, že francouzská právní věda i judikatura velmi silně trvala na požadavku přísného plnění závazků. Události zásadního charakteru, v jejichž důsledku se ve velkém rozsahu změnily hospodářské poměry, byly řešeny ad hoc přijímáním zvláštních zákonů s omezenou dobou platnosti. Z tohoto důvodu bylo možné zachovat po velmi dlouhou dobu ustálenou judikaturu vycházející ze základního ustanovení *Code civile*. Teorie, které se pro podpoření myšlenky vlivu změněných poměrů na trvání závazků objevily, nenalezly v oblasti občanskoprávních závazků většího ohlasu. Vývoj poslední doby však ukazuje, že francouzská právní věda i judikatura od požadavku přísného dodržování smluv za všech okolností ustupují. To je mimo jiné způsobeno

hospodářskou integrací a vlivem harmonizačních aktivit v oblasti smluvního práva ze strany Evropské unie.

### 2.3. Pohled common law a teorie *frustration*

Úvodem je zapotřebí zdůraznit, že konstrukce závazku v angloamerickém právu je odlišná od koncepce české i západoevropské. Pojem závazek zde vyjadřuje jak právní vztah, tak smlouvu. Závazku „něco splnit“ v českém pojetí odpovídá v pojetí anglickém slib, který dlužník poskytuje věřiteli. Ten se posuzuje jako záruka určitého výsledku. Dlužník se k plnění nezavazuje, ale slibuje ho. Zároveň ale věřitel ručí za porušení tohoto slibu. Důsledkem toho je fakt, že pokud dlužník nemůže smlouvu splnit, věřitel má zpravidla právo na náhradu škody v penězích a nikoliv na plnění samo. Náhrada škody pak představuje splnění dlužníkovy záruky za nesplnění slibu. Při takovémto pojetí závazku tak nelze vůbec hovořit o nemožnosti plnění ve smyslu, v jakém zná tento institut např. právo české. Zaplacení peněz je vždy objektivně možné. Důsledkem této konstrukce byl mimo jiné i přísný požadavek na dodržování smluv.

Průlom do této koncepce znamenal rozhodnutí *Taylor v. Caldwell* z roku 1863. Důvodem sporu byl fakt, že pronajatá koncertní síň shořela před uskutečněním koncertu. Soud při svém rozhodování vyšel z předpokladu, že konsenzus smluvních stran a jejich vůle být smlouvou vázána trvá pouze v případě, že bude existovat určitá věc, která je pro plnění smlouvy klíčová. Zánikem této věci je pak smlouva zmařena a bez dalšího zaniká. Toto rozhodnutí položilo základ tzv. *doctrine of frustration*. Ta byla v následujícím období postupně britskou judikaturou dotvářena. Zásadní význam zde sehrála rozhodnutí v tzv. *Coronation cases* z roku 1903. Jednalo se o celou sérii soudních sporů vyvolaných tím, že plánovaný korunovační průvod byl zrušen pro onemocnění budoucího krále. Řada osob si tehdy pronajala místa v oknech na hlavní třídě nebo soukromé jachty na Temži, kde se měla konat slavnostní prohlídka flotily.

Nejznámějším případem z této série byl *Krell v. Henry*. Soud zde uznal, že sledování korunovačního průvodu bylo účelem smlouvy, i když o tom ve smlouvě nebyla ani zmínka. Smlouvu následně prohlásil za zmařenou, a to z toho důvodu, že byl zmařen její základní účel. Do pojmu *frustration* byl tak kromě již zmíněného zániku věci zahrnut další případ a to zmaření účelu smlouvy. V definitivní podobě tato teorie připouštěla možnost zániku závazku v případě nastalé nemožnosti plnění, nezákonnosti plnění nebo z pokud došlo ke zmaření účelu smlouvy.

Britská soudní praxe však toto učení vždy vykládala značně restriktivně. Do případů *frustration* nikdy nebyly zahrnuty změny okolností spadající do oblasti podnikatelského rizika či případy mimořádně obtížného plnění. Pokud nastala nějaká ze situací, které tato teorie spojuje se zánikem závazku, zaniká smlouva bez dalšího již vznikem této situace.

Pojem *frustration* se používá též v právu americkém. Zde vyjadřuje pouze případy zmařeného účelu smlouvy. Vedle něj existuje pojem *impracticability*, zahrnující i případy plnění mimořádně obtížného.

### 3. Stručný vývoj vlivu změny poměrů v českém právu

#### 3.1. Změna poměrů v ABGB

Jak již bylo výše uvedeno, velké kodifikace občanského práva 19. století vycházely ze zásady obecné závaznosti smluv. Občanský zákoník z roku 1811 nebyl výjimkou a tak změněným poměrům žádný vliv na existenci závazku nepřiznával. Existovala ale jedna výjimka, a tou byla smlouva o smlouvě budoucí.

Dle § 936 závazek uzavřít smlouvu s o smlouvě budoucí trval mimojiné pokud „...*se mezitím poměry do té míry nezměnily, že se tím zmaří účel výslovně stanovený nebo vyplývající z okolností, nebo že ta nebo ona strana pozbývá důvěry...*“<sup>12</sup>

Platila zde tedy zásada, že každá smlouva o smlouvě budoucí bez ohledu na předmět, který měla upravovat, v sobě automaticky obsahovala klauzuli *rebus sic stantibus*, aniž by to muselo být v této smlouvě výslovně ujednáno či zvlášť stanoveno.

ABGB dále obsahoval ustanovení o zániku závazku v důsledku náhodné zkázy předmětu a následné nemožnosti plnění.<sup>13</sup> Ve všech ostatních případech vycházel ABGB z přísného požadavku smluvní disciplíny. Ačkoliv u nás tento předpis platil až do roku 1950, judikatura zejména v meziválečném období velmi výrazně měnila způsob jeho výkladu. Lze tedy říci, že změně poměrů byl v českém právu přiznáván význam i před rokem 1950, ačkoliv platná právní úprava trvala poměrně důsledně na zásadě *pacta sunt servanda*.

---

12 § 936 ABGB

13 § 1447 ABGB: „Náhodná úplná zkáza určité věci zrušuje všechny závazek, i závazek nahraditi její cenu. Tato zásada platí i pro případy, ve kterých se stane splnění závazku nebo placení dluhu jinou náhodou nemožným. Vždy však musí dlužník to, co obdržel, aby závazek byl splněn, vrátiti nebo nahraditi sice jako poctivý držitel, ale tak, aby neměl zisku ze škody jiného.“

### 3.2. Vliv změny poměrů v prvorepublikové judikatuře

V důsledku první světové války musely soudy velice často řešit otázku platnosti smluv, které se v důsledku zásadně změněných hospodářských či společenských poměrů staly pro některou ze smluvních stran neúnosné. Jak bylo řečeno výše, ABGB i v těchto situacích zásadně požadoval setrvání na závazku v původní podobě. Nejvyšší soud při rozhodování ovšem vycházel ze dvou zmíněných ustanovení, které vliv změny poměrů připouštějí (§ 936 a § 1447). Jejich silně extenzivním výkladem postupně v různých konkrétních případech došel k závěru, že klauzule *rebus sic stantibus* je obecně platnou pro všechny smlouvy vůbec.

*„V tomto směru je možno citovat řadu rozhodnutí. Tak např. v rozh. Č 307 Sb. Vážného se uvádí: „Doložka rebus sic stantibus není omezena na smlouvy předběžné, nýbrž může být vztažena i na analogické případy“. Stejně tak v rozhodnutí z pozdější doby se uvádí, že zásada rebus sic stantibus, vytčená v § 936 obč. zák., platí i při smlouvách definitivních, obzvláště, jde-li o opětuující se do budoucna posunutá plnění, při nichž by bez použití této zásady nastal křiklavý nepoměr vzájemných plnění stran.“<sup>14</sup>*

Tento svůj postoj, zcela odlišný od tehdejší platné právní úpravy, zdůvodňoval Nejvyšší soud požadavkem vyšší spravedlnosti. Opíral se o východisko, že právní úprava má být humánní, má odpovídat lidskému citění a že má být v souladu s přirozeným právem, které ztotožňoval s obecným lidským svědomím. Nic to však nemění na tom, že judikatura v této podobě šla proti výslovnému znění zákona.

Je zřejmé, že pokud se soudní praxe ubírala zcela opačným směrem, než stanovil v tomto směru jasný text občanského zákoníku, musela být tato problematika v meziválečném Československu vnímána velmi intenzivně. V souvislosti se snahami přiznat změněným poměrům vliv na závazek se také objevuje požadavek tzv. ekvivalence plnění. „Křiklavý nepoměr vzájemných plnění stran“ vnímal Nejvyšší

<sup>14</sup> Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*, Praha, Academia, 1966, str. 21

soud jako důvod ke zrušení závazku, aniž by existovalo jakékoliv zákonné ustanovení, které by to umožňovalo. Snaha určitým způsobem aplikovat požadavek přiměřenosti vzájemného plnění na závazkový právní vztah má tedy v české judikatuře svou tradici.

### 3.3. Změna poměrů po roce 1948

Pohled na problematiku změny poměrů po roce 1948 byl zásadně ovlivněn socialistickým pohledem na právo i ekonomiku. Všeobecně byl tehdy zastáván názor, že po nastolení nového společenského řádu a plánovaného socialistického hospodářství nebude docházet k žádným hospodářským krizím a nečekaným změnám. V důsledku toho se vlivem změny poměrů tedy vůbec není zapotřebí v socialistickém právu zabývat. Knapp tak v roce 1955 zmiňuje, že klauzule *rebus sic stantibus* je v našem právu jevem výjimečným a ojedinělým. Současně se přiklání k jejímu uplatňování co nejvíce restriktivním způsobem.

*„Na poli někdejšího soukromého práva byl jednak otevřen prostor k vytváření samostatných kodexů a tzv. komplexních právních úprav, jednak byla i tradiční soukromoprávní odvětví upravována metodami práva veřejného. V důsledku toho občanské právo ztratilo svůj tradiční charakter; ze soukromoprávní disciplíny, kterou zčista jasna přestalo být, se změnilo v jednu z kategorií „státního práva“, jak to otevřeně vyjádřil Zd. Fierlinger vysvětlením, že „základem socialistického občanského práva musí být zásada veřejnoprávní, musí jim být dána možnost státu zasahovat do soukromých smluv a podříditi je zájmům celku.“<sup>15</sup>*

*„V právu socialistických zemí rovněž nenalezneme výslovnou zákonnou úpravu otázky vlivu změněných poměrů na trvání závazku, avšak to vyplývá z toho, že vlivem stálosti hospodářských poměrů, jejichž základem je plánované hospodářství, nevynucuje si tato problematik zvláštní vyjádření v zákoně.“<sup>16</sup>*

15 Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku, str. 3

16 Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*, Praha, Academia, 1966, str. 142

Nový občanský zákoník z roku 1950, stejně jako občanský zákoník z roku 1964, s vlivem změny poměrů v podstatě vůbec nepočítá. Změně poměrů byl přikládán význam pouze při úpravě dílčích institutů, ale o nějakém obecném vlivu na závazek nemohla být řeč.

Klauzule *rebus sic stantibus* si však přesto v socialistickém právu své místo našla. Byl jím zákoník mezinárodního obchodu č. 101/1963 Sb. V § 275 bylo uvedeno, že závazek nezaniká, i když dojde k zásadní změně okolností, za nichž byla smlouva uzavřena, ledaže by změna těchto okolností zmařila dosažení základního účelu smlouvy, který je ve smlouvě vyjádřen. Dále bylo uvedeno, že takovými okolnostmi není změna majetkových poměrů dlužníka, ani změna hospodářské situace v zemi dlužníka nebo změna podmínek v mezinárodním obchodním styku. Závazek na základě § 275 zanikl tehdy, když zmaření účelu smlouvy bylo oznámeno druhé straně. Ta měla nárok na náhradu škody způsobené jí zánikem závazkového poměru jako při nemožnosti plnění.

Jen pro úplnost zmiňuji stručně i úpravu obsaženou v hospodářském zákoníku. Ten obsahoval některá ustanovení, která jsou snad až zajímavá tím, jak byla poplatná socialistickému uvažování a centrálně plánované ekonomice. Hospodářský zákoník tak stanovil, že osud závazků z hospodářských smluv má být spjat s osudem hospodářského plánu. To bylo zdůvodněno tím, že závazky z těchto smluv stejně obsahovaly úkoly ze státního plánu vyplývající. Bylo tak umožněno měnit je v případě, kdy došlo ke změně plánovaných úkolů. Změna poměrů se tedy mohla projevit především změnou plánu. Závazek tak mohl být změněn v situaci, kdy příslušný orgán z rozhodnutí vlády či jiného ústředního orgánu provedl nový rozpis úkolů. Konsenzus smluvních stran tak byl nahrazen rozhodnutím státního orgánu.

Výše uvedené jsem zmínil zejména pro zvýraznění toho, jakým způsobem byly v socialistickém právu pokřiveny základní zásady závazkového práva a jakým způsobem byla soukromoprávní oblast regulována pomocí veřejnoprávních metod. S důsledky tohoto pokřivení bojuje náš právní řád dodnes.



## 4. Změna poměrů v platné právní úpravě

### 4.1. Pojem závazku a vliv změny poměrů na něj

Obecná úprava závazkového práva je obsažena v zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník. V důsledku již zmiňované duality závazků v našem právním řádu obsahuje celou řadu relativně obecných ustanovení o závazcích také zákon č. 513/1964 Sb., obchodní zákoník. Ustanovení obchodního zákoníku představují jakousi nadstavbu a speciální úpravu vůči zákoníku občanskému. Základním předpisem pro oblast závazků je a *de lege ferenda* by být měl zákoník občanský. Z toho důvodu bude předmětem mého rozboru především úprava obsažená v zákoně č. 40/1964 Sb. (dále jen „občanský zákoník“). Úpravou obsaženou v obchodním zákoníku se budu zabývat v poslední části této kapitoly. Vzhledem k tomu, že jeho ustanovení nejsou pro oblast občanskoprávních vztahů obecně platná, nepokládám jejich hlubší analýzu za potřebnou vzhledem k vymezeným cílům této práce. Zároveň zde přihlížím ke skutečnosti, že stávající úprava závazkového práva v obchodním zákoníku by v relativně blízké budoucnosti měla být podstatně zredukována. Tak by i tento předpis zcela jasně respektoval postavení občanského zákoníku jako základního kodexu veškerého soukromého práva.

Současná úprava vlivu změny poměrů na trvání a obsah závazku je v podstatě shodná, jako byla v době, kdy občanský zákoník vstoupil v platnost. Četné novelizace tohoto předpisu (zejména po roce 1989) sice výrazně zasáhly i do oblasti práva závazkového, ale žádné ustanovení upravující vliv změny poměrů na trvání závazku do občanského zákoníku přidáno nebylo.

Stávající úprava definuje závazkový vztah jako právní vztah, ze kterého věřiteli vzniká právo na plnění od dlužníka a dlužníkovi vzniká povinnost splnit závazek. V celém občanském zákoníku nenalezneme jediné ustanovení, které by se přímo zabývalo otázkou vlivu změny poměrů na obsah a trvání závazku. Výkladem

jednotlivých ustanovení lze dojít k závěru, že současná právní úprava změněným poměrům žádný vliv na existenci závazku nepřipouští (vyjma institutu nemožnosti plnění a tzv. předběžných smluv – viz dále). Stěžejními ustanoveními jsou tak § 493, který stanoví, že závazkový vztah nelze měnit bez souhlasu jeho stran, pokud občanský zákoník nestanoví něco jiného, dále § 575 zabývající se nemožností plnění a konečně § 50a upravující tzv. smlouvu o smlouvě budoucí.

Institut následné nemožnosti plnění upravený v § 575 je v podstatě jediným případem kvalifikované změny poměrů, který má dle současné platné právní úpravy za následek zánik závazku bez shodně projevené vůle stran. Z tohoto důvodu je společně s tzv. předběžnými smlouvami hlavním předmětem mého zájmu a zkoumání. Pro jasné a zřetelné odlišení se ale nejdříve stručně zmíním o tzv. počáteční nemožnosti plnění, která je upravena v § 37 obč. Z.

#### **4.2. Počáteční nemožnost plnění**

Z ustanovení § 37 odst. 2 obč. zákoníku plyne, že právní úkon, jehož předmětem je plnění nemožné, je neplatný. Tato dikce dopadá na situace, kdy je předmětem právního úkonu (nejčastěji smlouvy) plnění nemožné, a to již v době vzniku předmětného právního úkonu. Zákonným důsledkem této skutečnosti je absolutní neplatnost právního úkonu. Není přitom podstatné, zda o počáteční nemožnosti plnění subjekty právního úkonu v době jeho vzniku věděly či nikoliv. Na právní úkon, jehož předmětem je plnění od počátku nemožné, se vždy pohlíží, jako kdyby nikdy platně nevznikl. Je-li na jeho základě některému z účastníků poskytnuto plnění, jde o plnění bez právního důvodu, tj. o jednu ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení.

V souladu s ustálenou rozhodovací činností Nejvyššího soudu ČR je počáteční nemožnost plnění dána tehdy, je-li plnění vyplývající z právního úkonu v okamžiku jeho

vzniku objektivně neuskutečnitelné. O objektivně neuskutečnitelný závazek se jedná, je-li plnění neuskutečnitelné jednak fakticky, jednak právně.

Právní nemožnost plnění nastává v případě, kdy v okamžiku učinění právního úkonu existuje právní překážka bránící mu v tom, aby se stal platným. Dle názoru Nejvyššího soudu „jde o stav objektivního rozporu s právem, tedy se zákonem či předpisem nižší síly, nebo právem vyplývajícím z dvou - či vícestranného právního ujednání nebo z úředního rozhodnutí, a to existujícího již v době vzniku právního úkonu“<sup>17</sup>. Takovým případem může být např. uzavření kupní smlouvy, jejímž předmětem je věc, která není ve vlastnictví prodávajícího.

Počáteční nemožnost plnění v sobě tedy zahrnuje jak skutečnou, tzn. faktickou nemožnost, tak nemožnost právní. Obě mají shodné právní důsledky a nejsou v platném právu pojmově rozlišeny.

#### 4.3. Následná nemožnost plnění

V § 575 je výslovně stanoveno, že stane-li se plnění nemožným, povinnost dlužníka zanikne. § 575 odst. 2 stanoví, že plnění není nemožné, zejména lze-li je uskutečnit i za ztížených podmínek, s většími náklady nebo až po sjednaném čase. Týká-li se nemožnost plnění jen jeho části, zanikne povinnost jen pokud jde o tuto část. Věřiteli za této situace vzniká právo ohledně zbývajících plnění od smlouvy odstoupit. Dlužník je dále povinen bez zbytečného odkladu poté, co se dozví o skutečnosti, jež činí plnění nemožným, tuto skutečnost oznámit věřiteli, jinak odpovídá za škodu, která věřiteli vznikne tím, že o nemožnosti nebyl včas vyrozuměn.

§ 575 upravuje následnou nemožnost plnění, tedy takovou, která vznikne až po vzniku závazkového právního vztahu. Nastalá nemožnost musí mít objektivní příčiny a dlužník se jí může dovolávat pouze v případě, pokud ji nezavinil. Zákon obsahuje

<sup>17</sup> rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 870/2003 ze dne 22. května 2003

demonstrativní výčet situací, kdy nelze plnění za nemožné považovat. Tyto situace sice pojmově zcela zřejmě nepatří do skupiny plnění fakticky nemožného, ale do skupiny plnění obtížného, přesto považuji za správné, že jsou v zákoně přesně formulovány. Zákon tak výslovně stanoví, že pokud lze plnění uskutečnit za ztížených podmínek, s většími náklady nebo po sjednaném čase, jedná se vždy o plnění možné (§ 575 odst. 2 á contrario).

*„Splnění podle § 575 je nemožné jen tehdy, jestliže jde o objektivní nemožnost, tj. zásadně je-li plnění nemožné všeobecně pro jakéhokoliv dlužníka. Naproti tomu, jde-li o subjektivní nemožnost, tj. vznikl-li důvod nemožnosti pouze v osobě určitého dlužníka, závazkový právní vztah zásadně nezaniká, ledaže by to plnění osobní povahy vylučovalo (např. trvale zhoršený zdravotní stav dlužníka). U věcí určených druhově platí, že nemožnost plnění nepřichází v úvahu. Naproti tomu, jde-li o genus clausum (uzavřený nevelký soubor věcí, které jsou sice navzájem zastupitelné, ale je s nimi nakládáno individuálně, a navíc jsou-li výlučným výrobkem jediného výrobce, který rozhoduje o dispozici s nimi), nemožnost plnění nastat může; stejně tak, když se např. určité zboží přestane vyrábět.“<sup>18</sup>*

Toto je pohled současné právní teorie na institut nemožnosti plnění v našem platném právním řádu. Jak se na něj dívá právní praxe?

Judikatura považuje za nemožnost plnění např. i situaci, kdy účastník smlouvy o smlouvě budoucí převede na třetí osobu vlastnické právo k věci, jejíž zamýšlený převod je obsahem smlouvy o smlouvě budoucí. Následkem tohoto převodu je pak zánik práv a povinností ze smlouvy o smlouvě budoucí pro nemožnost plnění. Podobně se rozhodovací praxe soudů dívá i na situaci, kdy převodce nemovitosti po uzavření kupní smlouvy, avšak před uskutečněním vkladu do katastru nemovitostí, pozbude k převáděné

<sup>18</sup> Knappová, M; Švestka, J. ...aj. *Občanské právo hmotné 2*, Praha, ASP1, 2005. str. 161

nemovitosti své vlastnické právo. I v tomto případě zanikají práva a povinnosti z kupní smlouvy pro nemožnost plnění.

Tyto případy jasně dokládají, že za nemožné je považováno i plnění, které je sice fakticky uskutečnitelné, ale je v rozporu s objektivním právním stavem.

Současná úprava také umožňuje, aby zanikla pouze část povinnosti dlužníka, pokud se nemožnost plnění týká pouze této části. Věřiteli pak ohledně zbývajících plnění vzniká přímo *ex lege* právo od smlouvy odstoupit. Zákon dále stanoví, že pokud vyplývá z povahy smlouvy nebo z účelu plnění, jež byl dlužníkovi znám v době uzavření smlouvy, že plnění zbytku závazku nemá pro věřitele žádný hospodářský význam, tak závazek zaniká v celém rozsahu, ledaže věřitel bez zbytečného odkladu poté, kdy se o nemožnosti části plnění dozvěděl, sdělí dlužníkovi, že na zbytku plnění trvá.

Právo věřitele na odstoupení od smlouvy v případě zániku pouze části plnění považují za teoreticky opodstatněné, leč lehce sporné. Dovedu si představit situace, kdy zbylé plnění pro věřitele určitý hospodářský význam má, zdaleka ne ale takový, jaký by mělo v rozsahu původním. Nebude tedy naplněn zákonný předpoklad „*žádného hospodářského významu*“ a závazek zůstane platný. V této situaci záleží pak na věřiteli, zda-li bude chtít setrvat i v takto změněném závazkovém právním vztahu. Toto oprávnění je tak možné chápat jako jakousi satisfakci poskytnutou věřiteli za to, že se závazek bez jeho zavinění a vůle změnil oproti původnímu očekávání. V tomto smyslu vnímám toto oprávnění jako opodstatněné.

Na druhou stranu je ze strany věřitele možné poměrně snadné zneužití tohoto práva. Právo odstoupit od smlouvy má věřitel totiž vždy, když pro nemožnost zanikne jakákoliv, byť sebemenší část plnění. Věřitel pak může tohoto práva využít prostě jen proto, že už se mu dále nehodí nebo nechce zbývajících část závazku plnit, aniž by zaniklou částí zanikl nebo byl výrazněji narušen původní hospodářský cíl smlouvou sledovaný nebo byla výrazněji narušena ekvivalence plnění.

Ustanovení o nemožnosti plnění je v současné platné právní úpravě jediným případem, kdy závazek může zaniknout jen na základě změněných vnějších poměrů od doby jeho uzavření (samozřejmě jsou zde i jiné případy, jako smrt dlužníka či věřitele, ale ty nelze ztotožňovat se změnou poměrů v tom smyslu, v jakém je tato problematika vnímána z pohledu této práce). Pokud tedy nedojde k nemožnosti plnění ve smyslu § 575, je dlužník svůj závazek povinen splnit v rozsahu stanoveném smlouvou i za změněné situace. Jakkoliv může být tato nová situace pro dlužníka obtížná, je povinen svůj závazek splnit. Pokud tedy změněné poměry nemají za následek nemožnost plnění, mají pouze ekonomický či jiný význam, ale nejsou dle současného občanského zákoníku právní skutečností, která by měla za následek zánik či modifikaci závazku. Zároveň smluvním stranám nezakládají žádná dodatečná práva a povinnosti. Platná právní úprava tak velmi striktně lpí na zásadě *pacta sunt servanda*.

Současná konstrukce institutu nemožnosti plnění v sobě zahrnuje jak nemožnost faktickou, tak nemožnost právní. Právní nemožnost plnění by zcela jistě měla být od nemožnosti faktické odlišena. Protiprávnost by tak představovala samostatný důvod zániku závazku, i když pravděpodobně při zachování shodných právních následků. Ačkoliv by toto řešení výraznější praktické dopady nepřineslo, nepochybně by bylo teoreticky čistší.

#### 4.4. Smlouva o smlouvě budoucí

Zcela odlišným způsobem je v našem právním řádu upraven vliv změny poměrů na existenci smlouvy o smlouvě budoucí. Jedná se o smlouvu tzv. předběžného typu, jejímž prostřednictvím se smluvní strany zavazují k tomu, že do dohodnuté doby uzavřou závazek, na jehož podstatných náležitostech se dohodly. Předmětem této smlouvy může být závazek uzavřít smlouvu z různých právních odvětví (samozřejmě za předpokladu, že strany jsou vůbec oprávněny takový závazek uzavřít). Může se tedy jednat nejen o smluvní typ práva občanského, ale např. i obchodního, pracovního; stejně

tak se může jednat i o smlouvu nepojmenovanou za předpokladu, že se strany dohodnou na jejích podstatných náležitostech.

Zákon v případě této smlouvy výslovně stanoví, že závazek zaniká, pokud se okolnosti, ze kterých účastníci vycházeli, změnily do té míry, že nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla uzavřena.

Jedná se tedy o použití klauzule *rebus sic stantibus* v její klasické podobě. Zákon žádným dalším způsobem nevymezuje ani blíže nespecifikuje onu míru změny poměrů, po jejímž překročení již nelze spravedlivě požadovat uzavření finální smlouvy. Zásadní roli v tomto ohledu tak má judikatura. Smlouva o smlouvě budoucí je jediným případem platného závazkového práva (vyjma institutu nemožnosti plnění), kdy je změně poměrů přiřkládán význam ohledně existence závazku. Současná úprava navazuje na tradici ABGB, který také přiznával změněným poměrům právní důsledky pouze v případě *pacti de contrahendo*, jinak striktně vycházel ze zásady smluvní disciplíny.

Smlouva o smlouvě budoucí představuje závazkový právní vztah předběžného charakteru, na jehož základě nevzniká smluvním stranám přímo nárok na nějaké plnění. Je nutné zdůraznit, že i v tomto případě je v důsledku použití klauzule *rebus sic stantibus* narušen princip právní jistoty a prolomena zásada *pacta sunt servanda*. Subjekt, který uzavře smlouvu o smlouvě budoucí, se ocitá v postavení legitimního i legálně zdůvodněného očekávání, že předmětná smlouva bude skutečně uzavřena. Počítá tedy s ekonomickým efektem, který mu na základě této smlouvy vznikne. V důsledku toho např. vstupuje do jiných závazkových vztahů, popř. činí další právní úkony, které by bez očekávání onoho ekonomického efektu nečinil. Smlouvu o smlouvě budoucí je tak možné vnímat jako jeden z druhů závazkového právního vztahu, který se od ostatních závazků neliší ani svým účelem, ani právními následky. Pokud přijmeme toto pojetí, neexistuje žádný důvod stanovovat předběžným smlouvám jakkoliv odlišný právní režim. Toto pojetí je navíc podpořeno současnou úpravou trvající na požadavku, že v předběžné smlouvě musí být dohodnuty podstatné náležitosti smlouvy. Tím je

de facto smazán rozdíl mezi smlouvou předběžnou a smlouvou definitivní. Z této perspektivy se tedy jeví jako zcela žádoucí, aby uzavřená smlouva o smlouvě budoucí byla pro strany stejně závazná a platila pro ni shodná pravidla, jako pro všechny ostatní závazky.

Na straně druhé je zapotřebí říci, že účel předběžných smluv je odlišný od účelu „běžných“ závazků. Smluvní strany sáhnou k uzavření smlouvy o smlouvě budoucí zejména v situaci, kdy jejich ekonomická potřeba a stupeň rozhodnutí uzavřít předmětný závazek dosáhne poměrně vysoké intenzity. Ta přesto není silná natolik, aby smluvní strany přikročily přímo k uzavření definitivní smlouvy, jež by komplexně upravovala všechna vzájemná práva a povinnosti. Obvyklou příčinou této skutečnosti bývá právě fakt, že u jedné nebo u obou stran tohoto závazkového vztahu panuje nejistota ohledně určitých poměrů. V důsledku této nejistoty strany nejsou schopny nebo nechtějí závazným způsobem přesně a jasně vymezit veškeré náležitosti konkrétního smluvního vztahu. Uzavřou tedy mezi sebou smlouvu o smlouvě budoucí, čímž závazným způsobem dají najevo svou vůli uzavřít závazek určitého typu do určité doby. Pokud následně v takto určené době skutečně dojde mezi stranami k uzavření předmětného závazku, mohou si strany jednotlivé náležitosti upravit více dopodrobna, popř. stanovit vzájemná práva a povinnosti, jež se v předběžné smlouvě nevyskytovaly. Učiní tak na základě poměrů a okolností, za kterých budou uzavírat přímo onen finální závazek. Úprava institutu smlouvy o smlouvě budoucí je tak podmíněna určitým přesvědčením, že okolnosti a poměry se od okamžiku uzavření předběžného závazku mohou změnit (ať už předvídatelným nebo nepředvídatelným způsobem). Teprve na základě stavu, jaký bude panovat v době uzavření smlouvy, dojde k definitivnímu určení vzájemných práv a povinností. Tím de facto již samotná existence institutu smlouvy o smlouvě budoucí reflektuje relevanci změněných poměrů pro tento druh závazku.

Ke stejnému závěru docházím na základě systematického výkladu občanského zákoníku. Zatímco jednotlivé druhy závazků jsou upraveny v druhé hlavě části osmé



(závazkové právo), tak smlouva o smlouvě budoucí je upravena v hlavě čtvrté (právní úkony) části první (obecná ustanovení). Současná systematika občanského zákoníku je silně pokřivena v důsledku socialistických legislativních záměrů a tak tento fakt sám o sobě nemůže vést k významnému závěru. Na druhou stranu musím zdůraznit, že odlišné systematické zařazení institutu smlouvy o smlouvě budoucí od ostatních závazků je tradiční i v jiných kodifikacích, a že v této tradici ostatně pokračuje i návrh nového českého občanského zákoníku.

Na základě systematického a zejména teleologického výkladu tedy docházím k závěru, že obecné použití klauzule *rebus sic stantibus* u předběžných smluv je nejen účelné a logické, ale zároveň i teoreticky zdůvodnitelné. Současně tedy považuji za správné, že pokud se po uzavření této smlouvy okolnosti změní způsobem tak podstatným, že již nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla vůbec uzavřena, závazek bez dalšího zaniká.

#### 4.5. Změna poměrů v obchodním zákoníku

Odlišným způsobem se ke změně poměrů staví zákon č. 513/1964 Sb., obchodní zákoník. V § 356 a § 357 je upraven institut zmaření účelu smlouvy. Při současném rozsahu působnosti obchodního zákoníku v oblasti závazkového práva představuje toto ustanovení relativně obecné zakotvení vlivu změny poměrů na existenci závazku. Uplatní se na všechny smlouvy uzavřené v režimu obchodního zákoníku, pokud jej strany nevyloučí nebo se nedohodnou jinak.

§ 356 stanoví, že pokud je po uzavření smlouvy zmařen v důsledku podstatné změny okolností, jež nastala po jejím uzavření, základní účel smlouvy v ní výslovně vyjádřený, může strana dotčená zmařením toho účelu od smlouvy odstoupit.

Obchodní zákoník tedy přisuzuje podstatné změně poměrů postavení právní skutečnosti. Jejím následkem není přímo zánik závazku (ať už *ex lege* nebo

rozhodnutím soudu), ale vznik práva na odstoupení od smlouvy straně dotčené změnou poměrů. Pokud tohoto práva dotčená strana využije, obchodní závazek zanikne na základě jednostranného právního úkonu, obvykle formou oznámení. Zákon pro tento jednostranný právní úkon nepředepisuje žádné obsahové náležitosti. Současně není ani obligatorní jeho písemná forma. V uvedeném oznámení by však nepochybně měla podstatná změna poměrů figurovat jako právně relevantní důvod pro uplatnění práva na odstoupení od smlouvy. Účinky oznámení pak nastávají okamžikem sdělení úmyslu odstoupit druhé straně a to *ex nunc*.

Pro vznik práva na odstoupení od smlouvy stanoví zákon následující podmínky. Jednak smlouva musí výslovně obsahovat svůj základní a hlavní účel. Nestačí, že o tomto účelu obě smluvní strany věděly a po celou dobu k němu takto přistupovaly. Zákonný požadavek, aby tento účel byl ve smlouvě vždy explicitně vyjádřen, je bezvýhradný. Dalším požadavkem je existence podstatné změny okolností od doby, kdy byl závazek uzavřen. Poslední podmínkou je pak kauzální nexus mezi podstatnou změnou okolností a zmařením výše popsáního základního účelu smlouvy. Je zároveň nutné, aby byl účel zmařen v celém rozsahu, nikoliv pouze z části.

Obchodní zákoník dále negativním výčtem upřesňuje, co má onou podstatnou změnou okolností na mysli. Výslovně uvádí, že za takovou změnu nepovažuje změnu majetkových poměrů některé strany a změnu hospodářské nebo tržní situace. V žádném případě tedy nelze toto ustanovení aplikovat v situacích, které spadají do tzv. podnikatelského rizika jednotlivých subjektů. Musí se jednat o změnu podstatnou, vnějšího charakteru, která se udála mimo sféru smluvních stran. Negativní vymezení pojmu změna okolností by mělo celkově vést k restriktivnímu výkladu institutu zmaření účelu smlouvy v aplikační praxi soudů. Přesné zákonné vymezení situací, kdy se o relevantní případ změny okolností nejedná, považuji za vhodné.

Za velice důležitou považuji otázku následné odpovědnosti za škodu. Její úprava může totiž rozhodujícím způsobem ovlivnit, v jakých případech se budou smluvní strany k odstoupení od smlouvy uchýlovat.

§ 357 stanoví, že strana, která od smlouvy odstoupí z důvodu zmaření účelu smlouvy, je povinna nahradit druhé straně škodu, která jí odstoupením od smlouvy vznikla. Jedná se o odpovědnost objektivní a absolutní, bez existence liberačních důvodů.

Jde o zvláštní případ odpovědnosti za škodu. Odpovědný je zde subjekt, který žádným způsobem neporušil svou právní povinnost ze závazku. Odpovědnost vzniká jako přímý následek toho, že subjekt pouze využil své oprávnění, které mu za dané situace přiznává zákon. Z tohoto důvodu je možné si ve smlouvě ujednat, že při odstoupení od smlouvy pro zmaření jejího účelu nebude odstupující strana povinna škodu hradit. Neuplatní se tedy § 386 Obch. Zák., který říká, že nároku na náhradu škody se nelze vzdát před porušením povinnosti, z něhož může škoda vzniknout. V případě využití práva na odstoupení od smlouvy dotčenou stranou však o žádné porušení povinnosti nejde. Nutno podotknout, že na tuto otázku se vyskytují v literatuře i jiné názory.

Skutečnost, že možnost odstoupit od smlouvy je doprovázena následkem v podobě povinnosti hradit druhé smluvní straně škodu, jež jí vznikne, je velmi důležitá. Strana, která se rozhodne tohoto práva využít, tak bude stejně vystavena negativnímu hospodářskému efektu. Bude tedy vždy zvažovat, jestli pro ni není výhodnější plnit i přesto, že účel smlouvy odpadá. I když tedy samotná existence institutu zmaření účelu smlouvy umožňuje vliv změněných poměrů na existenci závazku a prolamuje tak zásadu *pacta sunt servanda*, jeho vlastní úprava podporuje zachování již uzavřených závazkových právních vztahů.

## 5. Budoucnost a trendy problematiky v českém právu

### 5.1. Důvody a principy rekonstrukce občanského práva

Rekonstrukční práce v oblasti soukromého práva se po roce 1989 soustředily zejména na oblast obchodního práva. Socialistický hospodářský zákoník byl pro potřeby tržního hospodářství absolutně nepoužitelný. Eliminovat tento nedostatek byl jedním z nejdůležitějších úkolů, který museli naši zákonodárci splnit. Občanský zákoník byl sice mnohokrát novelizován, ale stále se jednalo a i v současné době se jedná o předpis, který svou konstrukcí a pojetím vychází z doktrín socialistického práva. Potřeba přijetí zcela nového kodexu občanského práva, který by byl od základů oproštěn od systematiky, teoretických východisek i pojmosloví socialistického práva, byla vnímána po celá 90. léta, kdy byly také započaty přípravné práce. Jedná se o práce časově velmi náročné. Nový zákoník byl měl být moderním kodexem, který v sobě integruje celou řadu oblastí, jež socialistické právo zcela osamostatnilo (rodinné právo). Jeho přijetí by mělo být pro oblast celého soukromého práva zásadním zlomem, který by znamenal definitivní potvrzení právní diskontinuity se socialistickým právem.

*„Základním obecným ideovým zdrojem rekonstrukce je vládní návrh občanského zákoníku bývalého Československa z r. 1937, který nebyl jako zákon přijat kvůli událostem následujícím po mnichovské dohodě. Z koncepčního hlediska má význam, že tento vládní návrh sledoval modernizační revizi rakouského obecného zákoníku občanského (ABGB) z r. 1811 v jeho konfrontaci s novějšími evropskými zákoníky, zejména německým a švýcarským. Se zřetelem k tomu třeba zdůraznit, že se jednalo o návrh myšlenkově soudržný, s jasným filosofickým zázemím převzatým z rakouského zákoníku, koncepčně navazující na tradice středoevropského právního myšlení. Revizní práce vycházejí ze tří základních myšlenkových zdrojů. Jimi jsou:*

a) *kritické vyhodnocení vývoje občanského a soukromého práva platného na našem území od počátku 19. stol. do současnosti, včetně příslušných literárních výstupů;*

b) *kritické vyhodnocení závažnějších občanských kodexů z okruhu evropské kontinentální kultury (zejména se jedná o zákoníky rakouský, švýcarský, německý, dále italský, nizozemský, polský; z nejmodernějších úprav se bere v úvahu občanské zákoníky Québecu a Ruska, přihlíží se rovněž k zákoníku francouzskému, belgickému, španělskému i portugalskému, rovněž k občanskému právu Lichtenštejnska a některým dalším úpravám);*

c) *úprava příslušných mezinárodních smluv a nařízení i směrnic přijatých na úrovni Evropské unie, jakož i návrhy vznikající na této úrovni.*<sup>19</sup>

Jak jsem již zmiňoval výše, v současné době je závazkové právo upraveno jak v občanském, tak v obchodním zákoníku. Tato dualita závazkového práva je důsledkem právního vývoje po roce 1989. Tento vývoj byl ovšem pouhou reakcí na stav právního řádu po více než čtyřiceti letech plných legislativních zásahů totalitního režimu. Socialistické zákonodárství znamenalo výrazný odklon od tradičního pojetí závazkového i celého soukromého práva. Zákonodárce musel po roce 1989 na tuto skutečnost reagovat urychlenými novelizacemi. Důsledkem toho je mimo jiné paralelní existence celé řady jednotlivých druhů závazků v občanském i obchodním zákoníku. Paralelně je zároveň upravena i řada obecných institutů závazkového práva. Tento nevyhovující právní stav má celou řadu negativních právních následků. Jednak se významným způsobem snižuje právní jistota i právní vědomí u jednotlivých subjektů závazkových vztahů. Zároveň tento dualismus činí nemalé potíže při aplikaci a interpretaci jednotlivých ustanovení. Ačkoliv je tato problematika velmi živá, zajímavá a důležitá, podstatně vybočuje ze zaměření této práce. Omezím se proto pouze na konstatování, že odstranění tohoto stavu je jedním z hlavních cílů nového občanského zákoníku. Ten by se tak měl stát

<sup>19</sup> Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku, str.17

jednotným, uceleným a především základním předpisem celého soukromého (tj. i obchodního) práva. Neodůvodněná dualita v úpravě jednotlivých závazků i obecných institutů závazkového práva by měla být přijetím občanského zákoníku a současným zrušením příslušných částí zákoníku obchodního definitivně odstraněna.

V současné době je dokončeno paragrafované znění návrhu nového občanského zákoníku. Tento návrh je v rámci připomínkového řízení předložen jednotlivým resortům. K tomu, aby se tento návrh stal součástí českého právního řádu jako základní předpis soukromého práva, tak zbývá ještě poměrně dlouhá cesta. Plně si uvědomuji skutečnost, že návrh v této podobě nemusí být nikdy přijat. V průběhu legislativního procesu může být celá řada ustanovení zásadním způsobem změněna, některá z nich mohou být z textu předpisu vypuštěna úplně. Přesto považuji za velmi důležité a zároveň zajímavé podrobit tento legislativní návrh poměrně detailnímu rozboru v rozsahu, v jakém se zabývá otázkou vlivu změny poměrů na závazkový právní vztah. K tomuto názoru mne přivádí několik skutečností. Jednak současné politické i ekonomické prostředí vnímá potřebu přijetí nového občanského zákoníku jako opodstatněnou. Myslím si tedy, že důsledkem toho bude dostatek politické vůle tento dokument přijmout (i když nevyklučuji, že to bude v zásadě pozměněné podobě). Hlavní důvod, proč jsem se rozhodl věnovat rozboru tohoto návrhu poměrně rozsáhlý prostor, je ale odlišný.

Rekodifikační práce na novém občanském zákoníku probíhaly dlouhou dobu. Při jejich tvorbě byla zkoumána a brána v potaz řada kodexů občanského práva z různých zemí. Tento dokument tak vnímám jako určitý ukazatel směru, jakým se v otázce vlivu změny poměrů ubírá české právní teorie. Právě skutečnost, že se jedná o pouhý návrh nezatížený různými poslaneckými iniciativami nebo vzájemnými kompromisními zásahy běžnými v poslanecké sněmovně v průběhu legislativního procesu, může být pro teoretický rozbor určitou výhodou. Jsem si vědom toho, že pohled na tuto problematiku není jednotný a že způsob, jakým je upravena v návrhu nového občanského zákoníku, nemůže být považován za reprezentativní postoj současné české právní vědy. Zároveň

vnímám fakt, že celý nový občanský zákoník je v mnoha směrech terčem poměrně ostré kritiky a to jak z kruhů politických, tak odborných. Přesto se jedná o významný dokument, který konkrétním způsobem vyjadřuje určitý současný pohled na tuto problematiku, byť mnozí tento pohled i přesvědčení o jeho teoretické opodstatněnosti odmítají. Zároveň považují za velmi cenné srovnat obsah českého návrhu s aktivitami, které se momentálně na poli závazkového práva objevují ze strany Evropské unie.

## 5.2. Navrhovaná úprava změny poměrů

Oblasti závazkového práva se v návrhu nového občanského zákoníku věnuje část čtvrtá (*Relativní majetková práva*). Problematika vlivu změny poměrů na závazek je upravena v hlavě první (*Obecná ustanovení o závazcích*), oddílu pátém nazvaném *Účinky smlouvy*. Výše zmíněné je pak přímo upraveno v § 1549 - § 1551, které jsou uvozeny nadpisem *Změna okolností*.

### § 1549

*Změní-li se po uzavření smlouvy okolnosti do té míry, že se plnění podle smlouvy stane pro některou ze stran obtížnější, nemění to nic na její povinnosti splnit dluh. To neplatí v případech stanovených v § 1550 a § 1551.*

§ 1549 stanoví jako obecný princip pravidlo, které v podstatě odpovídá zásadě *pacta sunt servanda*. Strany jsou zásadně povinny chovat se podle toho, co si samy ve smlouvě ujednaly. Skutečnost, že zvýšená obtížnost plnění pro kteroukoliv stranu nemění žádným způsobem povinnost této strany splnit dluh, je narozdíl od současné úpravy výslovně formulována v zákoně. Obtížnost plnění tedy nemá žádný vliv na existenci a obsah závazku, rovněž není právní skutečností zakládající jakékoliv právní následky. Poslední věta ovšem stanoví, že toto pravidlo není bezvýjimčné a jako zákonné výjimky jsou uvedeny situace upravené v § 1550 a § 1551.

## § 1550

*1) Dojde-li ke změně okolností tak podstatné, že změna založí v právech a povinnostech stran zvlášť hrubý nepoměr znevýhodněním jedné z nich buď neúměrným zvýšením nákladů plnění, anebo neúměrným snížením hodnoty předmětu plnění, má dotčená strana právo domáhat se vůči druhé straně obnovení jednání o smlouvě, prokáže-li, že změnu nemohla rozumně předpokládat ani ovlivnit a že skutečnost nastala až po uzavření smlouvy, anebo se dotčené straně stala až po uzavření smlouvy známou. Uplatnění tohoto práva neopravňuje dotčenou stranu, aby odložila plnění.*

*2) Právo podle odstavce 1 dotčené straně nevznikne, převzala-li na sebe nebezpečí změny okolností.*

§ 1550 je novinkou oproti předchozí právní úpravě. Druhý odstavec vylučuje jeho použití v situaci, kdy na sebe dotčená strana nebezpečí změny okolností ve smlouvě převzala. Proti možnosti smluvně si toto ujednat nelze nic namítat.

Dle prvního odstavce má strana, která byla postižena kvalifikovanou změnou okolností, právo vůči druhé smluvní straně domáhat se obnovení jednání o smlouvě. Touto kvalifikovanou změnou okolností zákon rozumí změnu tak podstatnou, že založí v právech a povinnostech stran zvlášť hrubý nepoměr. Tento nepoměr se projeví u jedné ze stran buď neúměrným zvýšením nákladů plnění, anebo neúměrným snížením hodnoty předmětu plnění. Důkazní břemeno je na straně, u které výše popsaný následek nastal. Zároveň musí tato strana prokázat, že změnu nemohla rozumně předpokládat ani ovlivnit a že skutečnost nastala až po uzavření smlouvy, anebo se dotčené straně stala až po uzavření smlouvy známou. I když se vše výše uvedené podaří postižené straně prokázat, neděje se z hlediska obsahu a života závazku nic zásadního, neboť důsledkem je pouze vznik práva na opětovné jednání o smlouvě.

Kvalifikované změně poměrů se tak dostává postavení právní skutečnosti, se kterou je spojen konkrétní právní následek a to vznik oprávnění domáhat se obnovení



jednání o smlouvě na straně dotčené strany. Tento následek považuji za správně zvolený. Účelem tohoto ustanovení je snaha při podstatné změně poměrů dostat smluvní strany zpět „k jednacímu stolu“. Celá řada problémů, které stranám v souvislosti se změnou okolností vzniknou, může být vyřešena právě v průběhu obnoveného jednání o smlouvě. Cílem těchto jednání je obvykle závazek modifikovat takovým způsobem, aby lépe reflektoval nově vzniklou situaci, popř. jej zrušit. Samotný výsledek těchto jednání je vždy závislý na oboustranném konsenzu. Tento postup je samozřejmě možný i za současné právní úpravy, která podobné právo nezakotvuje. Stávající úprava ale žádným způsobem druhou stranu nenutí na požadavek obnovení smluvního jednání vůbec přistoupit. Proto považuji zakotvení tohoto práva za přínosný krok. Navrhované řešení plně odpovídá soukromoprávnímu charakteru závazku, kdy je opět plně na vůli stran, zda a jak bude závazek změněn a přizpůsoben nové situaci. Zároveň může v praxi vést ke vstřícnějším postojům stran závazkového vztahu.

Vznik práva na obnovení jednání smlouvě je podmíněn změnou tak podstatnou, že v jejím důsledku dojde k porušení tzv. ekvivalence plnění. Uplatnění tohoto práva není dle § 1550 spojeno s prodloužením doby splatnosti ani s žádným jiným přímým zásahem do obsahu a života závazku. Nová úprava tak plně odpovídá požadavku, aby závazek zůstal v rukou stran. To by tu ovšem nesměl být paragraf § 1551.

#### § 1551

*1) Nedohodnou-li se strany v přiměřené době, může soud k návrhu kterékoli z nich rozhodnout, že závazek ze smlouvy změní obnovením rovnováhy práv a povinností stran, anebo že jej zruší ke dni a za podmínek určených v rozhodnutí. Návrhem stran soud není vázán.*

*2) Soud návrhu nevyhoví, neuplatnila-li dotčená strana právo na obnovení jednání o smlouvě bez zbytečného odkladu.*

„Ustanovení navržená zde akceptují myšlenku, že výhrada změny okolností (doložka *rebus sic stantibus*) nemá význam jen při smlouvě o smlouvě budoucí, ale zasahuje každou smlouvu. Osnova se v tom směru inspirovala čl. 6.2.1. až 6.2.3. zásad UNIDROIT, jejichž ustanovení se zde navrhuje převzít. Vychází se ze zásady, že smlouva strany zavazuje a že strany jsou povinny chovat se podle toho, co si ve smlouvě ujednaly. Zároveň se bere v potaz, že mohou nastat i po uzavření smlouvy nepředvídané změny okolností takového rázu, že zvláště hrubě naruší poměr zájmů stran, jak jej každá ze stran při kontraktaci prosazovala a jak tyto zájmy smlouva odráží. To si i ve zdejších prostředích uvědomovala i tradiční judikatura: např. Nejvyšší soud ČSR v r. 1922 dospěl k závěru, že „Doložka »rebus sic stantibus« má význam nejen při smlouvě o smlouvě budoucí, nýbrž při úplatných smlouvách vůbec. Účinek její nespočívá nutně jen v nároku na zrušení smlouvy, nýbrž se může projevit i v tom, že se zjedná hospodářský soulad mezi plněním a protiplněním“ (č. 1680 Vážného sbírky, obdobně např. č. 5 021 z r. 1925, 14 312 z r. 1935 a další). Na těchto základech byla vybudována doktrína o hospodářské nemožnosti plnění, resp. (správněji) o nedostižnosti plnění, opřená o hledisko dobrých mravů. Poválečná doktrína i judikatura však vycházejí důsledně z pravidla, že rozpor s dobrými mravy zakládá neplatnost či odepření právní ochrany, že však poukazem na zásadu dobrých mravů nelze založit právo nové. Lze proto mít důvodně za to, že by rozhodovací praxe bez výslovné úpravy, jak je navržena, tendovala k jiné tendenci, než je zachování smlouvy. Navrhuje se proto stanovit, že v úzce vymezeném počtu případů a za splnění striktně formulovaných podmínek bude straně založeno nejen právo domáhat se zrušení závazku, ale i jeho úpravy. Podmínkou je, že změna okolností, která takové právo založí, bude podstatná, nepředvídatelná a dotčenou stranou neovlivnitelná. Vychází se tedy z pojetí, že *clausula rebus sic stantibus* je mlčky ujednána v každé smlouvě. Výhrada tohoto typu však nekryje takovou změnu poměrů, jež byla vyvolána prostým vývojem ekonomiky a trhu, nebo která pojmově spadá do okruhu tzv. běžného podnikatelského rizika. Pravidelně půjde o důsledky následného působení náhodných vlivů z vnějšku. Navržená úprava nebrání stranám ujednat si něco jiného a výslovně

*zdůrazňuje, že převzetí rizika změny okolností některou ze stran vylučuje její právo domáhat se změny závazku.*<sup>20</sup>

Můj osobní dojem z § 1550 a § 1551 by se dal popsat jako mírné znepokojení. Za slabší stránku považuji zákonnou definici oné kvalifikované změny okolností, při níž postižená straně vzniká právo na obnovené jednání o smlouvě a posléze oběma stranám oprávnění žádat zrušení či změnu závazku. Změna musí být *podstatná*, musí založit *hrubý nepoměr*, ten se musí projevit *neúměrným zvýšením nákladů* nebo *neúměrným snížením hodnoty*. Zároveň musí postižená strana prokázat *neschopnost změnu rozumně předpokládat a ovlivnit*. Požadavek, aby změna nastala až po uzavření smlouvy je zcela logický a rozumný. Zákon na něm ale netrvá bezvýjimečně, dotčené straně postačí prokázat, že se jí *tato změna až po uzavření smlouvy stala známou*. Mám za to, že zde vystupuje najednou až příliš subjektivních hledisek a kritérií, které jsou v zákoně navíc vymezeny silně neurčitými pojmy.

Rozpornost ustanovení je nutným důsledkem skutečnosti, že se zákonodárce rozhodl přiznat kvalifikované změně poměrů určité právní následky. Navrhovaná úprava kládě značné nároky na rozhodovací praxi soudů a její jednotnost. Pokud nový kodex vstoupí v platnost, bude dle mého názoru u jednotlivých subjektů, zejména v počátku jeho platnosti, silná právní nejistota ohledně toho, kdy se o tuto kvalifikovanou změnu jedná a kdy nikoliv. Tento problém samozřejmě časem vyřeší judikatura. Přesto mám ale pocit, že pokud tyto následky jsou přiznány i změně, která nastala ještě před vznikem závazkového vztahu a straně stačí prokázat, že se jí stala známou až po jeho uzavření, otevírají se dveře celé řadě spekulativních jednání při uzavírání smluv.

Tato úprava je v oblasti závazkového práva novinkou a je zcela zásadní. Definitivně je opuštěna koncepce platná v současnosti, a to že závazek může být sjednán, změněn a zrušen pouze stranami na základě jejich shodné vůle (kromě případu

<sup>20</sup> Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku, str. 355

nemožnosti plnění). Za předpokladů uvedených a rozebraných ve výše zmíněných ustanoveních totiž nastává zcela nová právní situace. Pokud dotčená strana využije svého práva na obnovení smluvního jednání a strany se na modifikaci závazku nedohodnou, otevírá se cesta pro zrušení nebo změnu tohoto závazku soudem. To je zcela průlomové řešení, které dává možnost soudu předmětnou smlouvu nejen zrušit, ale i změnit. Soud tak má v podstatě možnost autoritativně rozhodnout o tom, jak bude vypadat obsah nové smlouvy na základě návrhu jedné ze stran, aniž by s tím druhá strana musela souhlasit. Navíc při svém rozhodování není tímto návrhem vázán.

Pravomoc soudu změnit konkrétní smlouvu umožňuje zachování její existence. Kauza, již obě strany sledovaly při uzavírání smlouvy, tak může dojít naplnění. To by možné nebylo, pokud by soud měl právo smlouvu pouze zrušit. Na druhou stranu je ale zcela zřejmé, že nový závazkový právní vztah může vzniknout jinak, než na základě vzájemného konsenzu stran. Na základě rozhodnutí soudu tak může vzniknout závazek nový, s jehož obsahem druhá strana nemusí vůbec souhlasit a k jehož plnění bude přistupovat s odporem.

Jak jsem již uvedl v úvodní části této práce, pro oblast závazkového práva platí určité obecné zásady. Jednou z nejdůležitějších je zásada smluvní svobody.

*„Vedle zásady rovnosti smluvních stran patří mezi hlavní zásady smluvního závazkového práva zásada smluvní svobody (volnosti) stran jako projev autonomie jejich vůle. Smluvní svobodou stran se rozumí především jejich svoboda smlouvu vůbec uzavřít či neuzavřít, dále vybrat si smluvní stranu – spolukontrahenta, zvolit si smluvní typ, určit obsah smlouvy, resp. obsah smlouvou založeného závazkového právního vztahu, určit formu smlouvy a konečně smlouvu za dohodnutých podmínek i zrušit.“<sup>21</sup>*

*„Svoboda utváření obsahu smlouvy znamená svobodu smluvní stran, aby společným vyjednáváním stanovily vzájemná práva a povinnosti ze smlouvy. Tato práva*

<sup>21</sup> Knappová, M; Švestka, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2*, Praha, ASPI, 2005, str. 34

*a povinnosti budou mezi smluvními stranami platit závazně jako „smluvní zákon“ (lex contractus).*<sup>22</sup>

Závazkové právo je odvětví velmi dynamické. Dogmatické lpění na určitých zásadách může mnohdy zabránit vývoji určitého právního institutu nebo i celého odvětví. Přesto si myslím, že to, jakým způsobem § 1551 zasahuje do zásady smluvní svobody a *pacta sunt servanda*, neodpovídá požadavkům na moderní závazkové právo. Kromě výše citovaných zásad patří mezi velmi důležité zásady také princip právní jistoty. Mám za to, že i ten je v tomto případě narušen. Soudu se zde dává obrovská pravomoc v ustanovení, které se uplatní v případě, že strana dotčená změnou okolností prokáže celou řadu skutečností, jež zákon vymezuje velmi obecně. Tuto kombinaci nepovažují za šťastnou. Pokud už má soud mít pravomoc zrušit nebo změnit existující závazkový smluvní vztah, mělo by se jednat o opatření:

- jednak zcela výjimečné
- a hlavně by mělo být co nejpřesněji vymezeno a určeno, za jakých podmínek a jakým způsobem

Použití řady obecných pojmů v tomto případě příliš podřívá princip právní jistoty a nahrává soudcovské libovůli. Pokud soudu navíc přísluší i pravomoc závazek změnit, měl by být ve způsobu určení této změny vázán návrhem stran.

Definice a vymezení kvalifikované změny poměrů je otázkou nesmírně obtížnou, o tom svědčí ostatně i vývoj jednotlivých teorií zabývajících se touto problematikou. Přesto, pokud jsou jejím důsledkem takto silné pravomoci soudů, zvolil bych pro účely jejího vymezení odlišný postup. Jako vhodnější se mi jeví metoda generální klauzule ve spojení s demonstrativním výčtem doplněná o výslovné výjimky, které by za tuto změnu poměrů být považovány nemohly. Uznávám, že formulace zejména demonstrativního

22 Knappová, M; Švestka, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2*, Praha, ASPI, 2005, str. 36

výčtu by byla velmi obtížná. Přesto by tak bylo přímo v zákoně zřetelnějším způsobem řečeno, jaké situace v průběhu trvání závazkového právního vztahu mohou uvedené následky způsobit a jaké nikoliv. V této souvislosti je nutné připomenout, že se jedná o obecné ustanovení dopadající na všechny závazkové vztahy (pokud jej strany ve smlouvě nevyloučí). Zejména pro občany či pro menší soukromé subjekty tak může být interpretace tohoto ustanovení dosti obtížná.

### 5.3. Požadavek ekvivalence plnění

Navrhovaná právní úprava vychází z odlišného pohledu na závazek, než úprava stávající. Nevnímá jej již jako *lex contractus*. Snaží se zohlednit existenci určitých krajních situací, za kterých již plnění ze závazku překračuje pro některou ze smluvních stran hranici snesitelnosti. Zcela zásadního významu v otázce vlivu změny poměrů na trvání závazku nabývá požadavek ekvivalence plnění obsažený ve výše rozebraném ustanovení § 1550. Změna poměrů se stává relevantní právní skutečností právě v okamžiku, kdy je v jejím důsledku narušena právě ekvivalence plnění. Neklade se zde tedy důraz na zvýšenou obtížnost plnění jedné ze stran, do popředí vstupuje požadavek odlišného charakteru. Jedná se o požadavek, aby plnění, které jedna strana poskytuje druhé, bylo určitým způsobem přiměřené a odpovídající tomu, co druhá strana poskytne jako protihodnotu. Toto pojetí mnohem více reflektuje ekonomický účel závazku. Vychází z přesvědčení, že obecným účelem závazkového práva je uspokojování hospodářských potřeb jednotlivých subjektů. Právě tato hospodářská potřeba vede jednotlivé subjekty k tomu, aby vstupovaly do konkrétních závazkových vztahů. Účelem závazku je pak na obou stranách dosažení jistého ekonomického cíle, jehož prostřednictvím strany uspokojují své konkrétní hospodářské potřeby. V rámci závazku si strany navzájem poskytují plnění, které je určitým způsobem adekvátní, souměřitelné, ekvivalentní. Předpoklad této ekvivalence je pak vlastní už samotnému rozhodnutí smluvních stran k tomu, aby mezi sebou uzavřely smlouvu.

Pokud se okolnosti změní takovým způsobem, že smluvní strana za své plnění získá protiplnění o výrazně menší hodnotě, než sama poskytuje nebo cena jejího plnění zásadním způsobem vzroste, je tak v podstatě ohrožen samotný účel uzavřeného závazku, a to zajištění hospodářské potřeby jedné ze smluvních stran. Pokud se tento nesoulad stane tak zásadní, že nastane hrubý nepoměr v právech a povinnostech stran, stává se závazek neúčelným a nespravedlivým. Logickým důsledkem takto změněné situace bývá fakt, že čím více je plnění pro jednu stranu nevýhodné, tím výhodnější je pro stranu druhou. Zájmy stran se tak ocitají v přímém rozporu. Nelze tedy předpokládat, že by tato situace byla vždy vyřešena na základě obnoveného smluvního jednání mezi nimi. Pokud strana dotčená touto změnou prokáže zákonem stanovené skutečnosti, otevírá se cesta ke zrušení či změně závazku soudem, aniž by s tím druhá smluvní strana musela nutně souhlasit. Navrhovaná právní úprava tak vnímá požadavek ekvivalence plnění jako jakousi doplňující zásadu, jež je vlastní veškerým závazkovým vztahům. Pokud dojde k jejímu extrémnímu narušení, umožňuje prolomit zásadu *pacta sunt servanda* zrušením nebo změnou závazku.

#### 5.4. Navrhovaná úprava následné nemožnosti plnění

Dalším institutem, který má již tradičně vliv na existenci závazku za jeho trvání, je nemožnost plnění. Nový občanský zákoník ji upravuje v § 1730 - § 1732 pod názvem *následná nemožnost plnění*.

##### § 1730

1) *Stane-li se dluh po vzniku závazku nesplnitelný, zaniká závazek pro nemožnost plnění. Plnění není nemožné, lze-li dluh splnit za ztížených podmínek, s většími náklady, s pomocí jiné osoby nebo až po určené době.*

2) *Nemožnost plnění prokazuje dlužník.*

## § 1731

*Při nemožnosti pouhé části plnění zanikne závazek v celém rozsahu, plyne-li z povahy závazku nebo z účelu smlouvy, který byl stranám při uzavření smlouvy znám, že plnění zbytku nemá pro věřitele význam. Není-li tomu tak, zaniká závazek jen co do této části.*

## § 1732

*Neoznámí-li dlužník věřiteli, že se splnění dluhu stalo nemožným, bez zbytečného odkladu poté, co se o tom dozvěděl nebo dozvědět musel, nahradí věřiteli škodu vzniklou tím, že věřitel nebyl o nemožnosti plnění včas vyrozuměn.*

Navrhovaná úprava je v podstatě totožná se současnou. Zatímco platný občanský zákoník používá pojem „nemožné plnění“, rekodifikace volí označení „nesplnitelný dluh“. Právní význam a následky jsou ovšem shodné. Pokud se dluh stane nesplnitelným, závazek zanikne pro nemožnost plnění. Zákon dále vymezuje nemožnost plnění negativním způsobem, tedy výslovným výčtem případů, kdy se o nesplnitelný dluh nejedná. Zde přibyl případ, kdy je možné splnit dluh i za pomoci jiné osoby. To ale není nikterak zásadní, protože již dnes přes absenci tohoto ustanovení v zákoně zaujímá stejný postoj teorie i judikatura. Pokud se stane nemožnou pouze část plnění, zanikne pouze tato část. Dle dosavadní úpravy má věřitel právo odstoupit od zbylé části závazku, v navrhované úpravě toto právo zakotveno není. Lze tedy říci, že návrh přejímá dosavadní platnou úpravu.

Jedinou změnou je tak postoj k tzv. právní nemožnosti plnění. Jedná se o situaci, kdy jde o plnění sice možné, ale právním předpisem zakázané. Blíže jsem se této otázce věnoval v předcházející kapitole. Proto zde pouze konstatuji, že důsledky této právní nemožnosti budou upraveny v podstatě shodně jako při faktické nemožnosti plnění, nikoliv ovšem v jejím rámci. Toto řešení je zajisté vhodné, protože v obou případech se jedná o pojmově odlišné důvody zániku závazkového vztahu.



### 5.5. Navrhovaná úprava smlouvy o smlouvě budoucí

Smlouva o smlouvě budoucí je v současné právní úpravě jediným případem, kdy je na základě výslovného znění zákona použita klauzule *rebus sic stantibus*. Jakým způsobem se na její použití u předběžných smluv dívá návrh nového občanského zákoníku?

#### § 1569

*Smlouvou o uzavření budoucí smlouvy se alespoň jedna strana zavazuje uzavřít v určené době budoucí smlouvu, jejíž předmět je dohodnut alespoň obecným způsobem.*

#### § 1572

*2) Změní-li se okolnosti, z nichž strany při vzniku závazku ze smlouvy o smlouvě budoucí zřejmě vycházely, do té míry, že na zavázané straně nelze rozumně požadovat, aby smlouvu uzavřela, povinnost uzavřít budoucí smlouvu zaniká. Neoznámí-li zavázaná strana oprávněné straně změnu okolností bez zbytečného odkladu, nahradí oprávněné straně škodu z toho vzniklou.*

Výše cituji pouze základní ustanovení vymezující smlouvu o smlouvě budoucí a ustanovení zabývající se vlivem změny poměrů na ni. Zbylá úprava institutu je pro účely této práce nepodstatná.

Zásadní změnou je odlišný požadavek na vymezení budoucího, tedy finálního závazku. Současná úprava vyžaduje, aby se strany dohodly přímo na podstatných náležitostech budoucího závazku. Navrhovaná úprava již od tohoto požadavku ustupuje a přebírá dosavadní konstrukci obchodního zákoníku, dle níž musí být předmět budoucí smlouvy dohodnut alespoň obecným způsobem. To ve svém důsledku znamená faktické odlišení předběžných smluv od ostatních závazků. Současně tento fakt sám o sobě poskytuje teoretické východisko k tomu, aby předběžným smlouvám mohl být stanoven odlišný právní režim.

Co se týče vlivu změny poměrů na smlouvu o smlouvě budoucí, navrhovaná úprava v podstatě přebírá současnou. Ke změnám došlo pouze na úrovni jazykového vyjádření. Klausula *rebus sic stantibus* tak zůstala u smlouvy o smlouvě budoucí zachována v podobě, v jaké jsem ji u téhož institutu podrobil rozboru v kapitole č.4.

#### 5.6. Novinka v rekodifikaci - Neúměrné zkrácení

Další novinkou v navrhované úpravě, která umožňuje zrušení již existujícího závazku, je institut tzv. neúměrného zkrácení.

##### § 1578

*1) Zavázeli-li se strany k vzájemnému plnění a je-li plnění jedné ze stran v hrubém nepoměru k tomu, co sama poskytla, může zkrácená strana požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu. Druhá strana však může smlouvu zachovat tím, že zkrácené straně doplní, oč byla zkrácena, se zřetelem k hodnotě obvyklé v době a místě uzavření smlouvy.*

*2) Odstavec 1 se nepoužije pro případ nabytí na burze nebo obdobném veřejném trhu, v dražbě či způsobem postaveným veřejné dražbě naroveň, ani pro případ sázky nebo hry, nebo při poctivě učiněném narovnání.*

##### § 1579

*1) Právo podle § 1578 nevzniká, jestliže důvod nepoměru vzájemných plnění vyplývá ze zvláštního vztahu mezi stranami, zejména pokud zkrácená strana měla úmysl plnit zčásti za úplatu a zčásti bezúplatně, anebo jestliže již nelze výši zkrácení zjistit.*

*2) Právo podle § 1578 nevzniká ani tehdy, vzdala-li se jej zkrácená strana výslovně a prohlásila-li, že plnění přijímá za mimořádnou cenu ze zvláštní obliby, anebo souhlasila-li s neúměrnou cenou, ač jí skutečná cena plnění byla nebo musela být známa.*

*„V rámci obecného smluvního práva se upraví též laesio enormis při úplatných smlouvách, a to tak, že do systému našeho soukromého práva bude převzat čl. 21 švýcarského zákona o obligačním právu. Stanoví se tedy, že pokud jedna ze stran při oboustranně zavazujícím jednání obdrží protiplnění ve zřejmém (podstatném) nepoměru k tomu, co sama poskytla, může závazek zrušit odstoupením od smlouvy, avšak s tím, že druhá strana může tento následek odvrátit, pokud rozsah svého plnění dorovná tak, aby odpovídal obecné hodnotě. Vzájemný poměr plnění stran se posoudí podle stavu v okamžiku, kdy závazek vznikl.“<sup>23</sup>*

Institut neúměrného zkrácení je sice významově odlišný a zároveň sleduje jiné cíle, než úprava vlivu změny poměrů na trvání závazkového vztahu. Bylo by tedy možné říci, že s touto problematikou nesouvisí. Přesto považuji za důležité na toto ustanovení upozornit. Jednak se jím rozšiřuje okruh případů, kdy může být platně uzavřený a existující závazek zrušen jinak, než na základě vzájemné dohody stran. Za druhé jsou výše uvedená ustanovení dalším důkazem odlišného pojetí závazku oproti současnému stavu. Navrhovatelé se zde opět hlásí k názoru, že každému závazkovému vztahu by měla být vlastní určitá rovnováha ve vzájemném plnění. Pokud si strany ujednaly závazek tomuto odporující, je dána možnost jej zrušit. Opět se zde tedy objevuje požadavek ekvivalence plnění, jež v tomto případě půjde přímo proti zásadě *pacta sunt servanda*. Považoval jsem za důležité toto ustanovení zmínit, protože dle mého názoru dokresluje změněný pohled na závazkový právní vztah a jeho účel v návrhu nového občanského zákoníku. Zároveň je dalším přímým útokem na základní zásadu závazkového práva vůbec.

<sup>23</sup> Věcný záměr nového občanského zákoníku, bod 1.2.2.11.1.

## **6. Evropské trendy problematiky**

V této kapitole budu zkoumat, jakým způsobem je otázka změny poměrů vnímána v souvislosti se snahami o harmonizaci či unifikaci závazkového práva. Zmíním jednotlivé iniciativy na tomto poli a podívám se, jak se na potřebu této harmonizace dívá Evropská unie. Blíže se budu zabývat návrhem společného referenčního rámce, který je aktuální a výraznou snahou o sjednocení celého evropského soukromého práva.

Intenzivní mezinárodní obchod v dnešní globalizované společnosti vyžaduje ekonomickou integraci. Její procesy byly výrazným způsobem nastartovány po druhé světové válce a dá se říci, že pokračovaly i po celou druhou polovinu 20. století. Mezinárodní organizace a jiná nadnárodní seskupení jsou v dnešním obchodním světě naprosto samozřejmým jevem. Právě tyto celky se často snaží rámec své spolupráce prohloubit i mimo ekonomické oblasti. Velmi významným nástrojem pro prohloubení a zefektivnění hospodářské spolupráce je tvorba unifikovaných předpisů závazkového práva.

### **6.1. UNIDROIT a Principy mezinárodních obchodních smluv**

V celosvětovém měřítku se touto činností zabývá Mezinárodní institut pro unifikaci soukromého práva (UNIDROIT). Jeho posláním je koordinovat, harmonizovat a unifikovat normy soukromého práva s důrazem na jejich použití v mezinárodním obchodním styku. Připravuje podmínky pro přijímání unifikovaných norem soukromého práva v členských státech. Mezi ty patří i Česká republika. V rámci UNIDROIT došlo k přijetí celé řady mezinárodních smluv a dokumentů. Mezi nejvýznamější patří Principy mezinárodních obchodních smluv, vydané v roce 1994. Tyto Principy stanoví obecné zásady pro mezinárodní obchodní smlouvy. Mají charakter nezávazného dokumentu. Použijí se tedy pouze na základě výslovného ujednání smluvních stran.

Otázka změny poměrů je v Princípech upravena pomocí institutu *hardship*, který je označením pro podstatnou změnu poměrů. Princípy UNIDROIT výslovně stanoví, že strany jsou povinny plnit i v případě, že se plnění ze smlouvy stane obtížnějším. Výjimku z tohoto obecného pravidla představuje právě *hardship*. Ten je definován jako situace, kdy podstatná změna okolností od základu změní rovnováhu smluvního vztahu. Uplatní se pouze v případě, že k těmto změnám došlo až po uzavření smlouvy, popř. pokud se o nich strany až po uzavření dozvěděly. Další podmínkou je, že s nimi strany nemohly při uzavření smlouvy počítat, jsou zcela mimo kontrolu znevýhodněné strany, která zároveň není povinna riziko těchto událostí nést.

Důsledkem těchto událostí je v první řadě právo dotčené strany požadovat po smluvním partnerovi zahájení jednání o změně smlouvy. Toto právo není spojeno s prodloužením doby splatnosti ani s možností dočasně plnění odepřít. Pokud jednání o změně smlouvy nebudou úspěšná, může se kterákoliv strana obrátit na soud. Ten může dle svého uvážení smlouvu buď zrušit nebo změnit tak, aby byla opět nastolena ve vzájemném vztahu rovnováha. Stejná oprávnění jako soud mají i rozhodci popř. rozhodčí soudy, pokud se na ně strany obrátí.

Je zřejmé, že úprava změny poměrů v Princípech UNIDROIT je v podstatě shodná, jako v návrhu nového českého občanského zákoníku. Důvodová zpráva také zmiňuje fakt, že navrhovaná česká úprava je v podstatě z tohoto dokumentu převzata.<sup>24</sup>

## 6.2. Komunitární úprava a Princípy evropského smluvního práva

Komunitární smluvní právo je harmonizováno pouze dílčím způsobem a to formou směrnic. Evropská unie klade od počátku své existence mimo jiné důraz na podporu volného pohybu zboží a kapitálu. To by mělo ve výsledku umožnit skutečně volný obchod založený na tržních princípech a jednotných pravidlech v celé unii a současně

<sup>24</sup> Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku: „*Osnova (úpravy změn poměrů) se v tom směru inspirovala čl. 6.2.1. až 6.2.3. zásad UNIDROIT, jejichž ustanovení se zde navrhuje převzít*“

silný hospodářský růst členských států. Dosažení tohoto cíle však brání rozdíly panující v jednotlivých úpravách členských zemí v oblasti smluvního práva. Tyto rozdíly jsou poměrně výrazné zejména mezi kontinentálním systémem práva a systémem common law. Z tohoto důvodu se již dlouhou dobu v komunitárním právu objevují myšlenky i konkrétní snahy o vypracování jednotného kodexu smluvního práva.

V roce 1995 byly publikovány Principy evropského smluvního práva (*Principles of European Contract law*, dále jen „PECL“). Jedná se dílo vědeckých pracovníků a významných odborníků na problematiku smluvního práva z různých států Evropské unie. Jejich vytvoření bylo odrazem touhy po evropském kodexu smluvního práva. Existence těchto principů tak měla poskytnout základ pro tento kodex a budoucí legislativní práce na něm. PECL nevznikly přímo na základě žádného z právních řádů členských států. Zároveň se ale inspirují v právních úpravách velké řady států a to i mimo hranice Evropské unie. Současně byly při jejich vzniku brány v potaz významné dokumenty zabývající se dílčími otázkami zejména závazkového práva.

Podobně jako v případě Principů UNIDROIT, i PECL jsou pouze pravidla nezávazného charakteru. Přímý dopad na konkrétní smlouvu tak mohou mít pouze v případě, že si to smluvní strany výslovně ujednají.

Úprava změny poměrů je v tomto dokumentu upravena v čl. 6:111 pod názvem Změna okolností (*Change of circumstances*). Jakkoliv může být tato úprava významná, nebudu se její konkrétní podobou dále zabývat. Důvod k tomu je jednoduchý. Ustanovení PECL o změně okolností byla v podstatě převzata do návrhu společného referenčního rámce. Společný referenční rámec bude hlavním předmětem mého rozboru. Jedná se o nejaktuálnější a nejvýraznější aktivitu Evropské unie v oblasti celého soukromého práva. Přejde mi tedy logické zabývat se spíše tímto návrhem, tím spíše, že jeho pohled na problematiku je shodný. V podstatě vše, co by zde bylo o vlivu změny poměrů řečeno, tak bude uvedeno v části věnované návrhu společného referenčního rámci.

### 6.3. Myšlenka společného referenčního rámce a jeho význam

Evropské směrnice obsahují množství definic a mají mnohdy komplikovanou strukturu. Starší směrnice ukládají povinnost minimální harmonizace (připouštějí tedy úpravu určitým způsobem odlišnou). Nově připravované jsou naopak koncipovány na principu harmonizace maximální. Uvedené směrnice přitom nejsou ve vztahu speciality. Z judikatury Evropského soudního dvora vyplývá, že platí vedle sebe, kumulativně. V důsledku toho je nyní oblast komunitárního práva značně nepřehledná. Její významná část je navíc dotvářena judikaturou.

Evropská unie tedy za účelem zkvalitnění legislativy přistoupila k rozhodnutí vypracovat určitý koncepční a terminologický základ. Tímto základem je společný referenční rámec (*Common frame of reference*, dále jen „CFR“). Smyslem tohoto kroku je celková revize a zjednodušení komunitární úpravy soukromého práva.

CFR má dle původních představ obsahovat:

1. základní principy smluvního práva a definice jeho koncepcí
2. definice jednotlivých právních pojmů a termínů soukromého práva
3. konkrétní modelová pravidla smluvního práva; tato pravidla by měla být formulována odlišně pro podnikatelské vztahy a pro vztahy mezi podnikateli a spotřebiteli.

V roce 2005 vydala Evropská komise První výroční zprávu o pokroku v oblasti evropského smluvního práva a přezkumu *acquis*, v níž je shrnut dosavadní postup. V současné době je připraven návrh CFR a předán Komisi k posouzení. Tento návrh je značně rozsáhlý. Pro lepší orientaci obsahuje též tabulku, ve které je vedle výčtu jednotlivých ustanovení DCFR přesně uvedeno číslo článku PECL, který upravuje shodnou problematiku. Blíže bych se nyní vyjádřil k významu tohoto návrhu.

Návrh společného referenčního rámce (dále jen „DCFR“) je výsledkem práce celé řady profesorů, expertů a odborníků uznávaných v oboru soukromého práva. V průběhu příprav tohoto dokumentu byl kladen velký důraz na nezávislost připravované úpravy na konkrétních zájmech jednotlivých politických a ekonomických skupin. Úprava v DCFR obsažená tak vyjadřuje pohled a požadavky současné právní vědy. Nejedná se tedy v žádném případě o úpravu, jejíž konkrétní obsah by byl nějakým způsobem politicky motivovaný. Výše uvedené skutečnosti se snaží tvůrci tohoto návrhu velmi silně zdůrazňovat.

Označení „návrh“ v případě tohoto dokumentu nelze vnímat v obdobném smyslu, jako v případě návrhů legislativních předpisů v českém právu. Spíše nežli o návrh se jedná o ucelenou koncepci, která „stojí na vlastních nohou“. Pokud by se práce na přijetí finální verze společného referenčního rámce zastavily, DCFR bude dále existovat a mít svůj vlastní význam a smysl.

Hlavní význam DCFR je v tom, že se jedná o možný model budoucího CFR. Nelze jednoznačně říci, jaký bude konkrétní vztah DCFR k CFR, pokud bude CFR přijat. Důvodem je, že sama Evropská komise nemá jasný názor v otázce, jaká má být právní povaha CFR a co všechno by měl obsahovat. Může se tak jednat pouze o nezávazný dokument doporučujícího charakteru (obdobně jako PECL, ze kterých obsahově výrazným způsobem vychází). Stejně tak se může z CFR stát základní unifikační norma pro celou oblast komunitárního soukromého práva. CFR může mít v budoucnu shodný obsah, jako dnes DCFR. Zároveň je možná varianta, že obsah dnešního DCFR bude tvořit pouze jednu z dílčích částí CFR.

Lze tedy říci, že úkolem a účelem DCFR je posloužit k vytvoření a zavedení CFR. Pokud však k jeho vytvoření vůbec nedojde, bude mít DCFR i nadále své vlastní specifické poslání. Měl by zejména přispět ke zkvalitnění a sjednocení judikatury jak na evropské tak na národní úrovni. Zároveň bude sloužit jako silná inspirace pro budoucí legislativní vývoj v jednotlivých státech i komunitárním právu.



#### 6.4. Změna poměrů v návrhu společného referenčního rámce

DCFR se zabývá problematikou změny poměrů v ustanovení uvozeném názvem *Změna nebo zrušení* (myšleno závazkového vztahu) *soudem na základě změny okolností*<sup>25</sup>.

DCFR výslovně stanoví jako obecné pravidlo, že závazek musí být splněn, i když se plnění stane obtížnějším. Dále jsou výslovně uvedeny případy, které spadají do množiny onoho obtížnějšího plnění a které tedy zásadně nemají na povinnost splnit závazek vliv. Jedná se jednak o situaci, kdy se cena plnění zvýší nebo naopak o situaci, kdy se hodnota toho, co má za něj být obdrženo, zmenší.

Základní princip je tedy formulován obdobně, jak je tomu v návrhu českého občanského zákoníku. Pokud se plnění stane obtížnějším, závazek existuje dále v podobě, v jaké byl mezi stranami uzavřen. Strany jsou dále povinny plnit v rozsahu, jaký si ujednaly. DCFR navíc stanoví, že na obsah a existenci závazku nemá vliv zejména zvýšení ceny plnění a snížení hodnoty protiplnění. Je zde tedy zdůrazněno, že závazek trvá v původní podobě i tehdy, pokud v důsledku změny okolností vznikne mezi stranami nerovnováha v hodnotě jejich vzájemného plnění. Narušení ekvivalence plnění tak nemá na existenci závazku vliv.

Představme si situaci, že smluvní strany uzavřou závazek, jehož předmětem bude povinnost jedné ze stran dodávat po určitou dobu druhé straně konkrétní druh mořských řas za přesně stanovenou cenu. Prodejce této komodity má sídlo na území Velké Británie, a z tohoto důvodu je cena plnění určena v britských librách. Tato smlouva bude uzavřena na dobu deseti let. V průběhu tohoto poměrně dlouhého časového období se změní řada faktorů, které přímo či nepřímo ovlivní hodnotu britské libry a současně i hodnotu předmětného druhu řas. Ekonomické poměry ve Velké Británii ve spojitosti s opakovanými neúspěšnými pokusy o přijetí Eura povedou poměrně

<sup>25</sup> „*Variation or termination by court on a change of circumstances*”

k velké inflaci dosahující každoroční výše kolem 20%. Současně se zjistí, že druh řas, který je předmětem závazku, vykazuje vzácné látkové složení, díky čemuž se stane vyhledávanou surovinou pro kosmetický průmysl. Cena této komodity tak na základě zvýšené poptávky poměrně výrazně vzroste. Pro odběratele mořských řas se tak uzavřený závazek stane výrazně výhodnějším, než jakým byl v době uzavření smlouvy. Přísun suroviny, jejíž cena se výrazně zvýšila, má zajištěn na několik let dopředu za bezkonkurenční ceny, navíc hodnota toho, co za ni poskytuje, se neustále zmenšuje. Naopak pro britského prodejce se smlouva stává silně nevýhodnou, protože plnění, které získává na základě smlouvy, neustále zmenšuje svou hodnotu a ceny, které platí rybářům za nákup řas, se podstatně zvýšily. Z hlediska aktuální tržní situace si tedy strany navzájem neposkytují ekvivalentní plnění.

Pokud budeme aplikovat na tento případ výše zmíněné ustanovení DCFR, dojdeme k jednoznačnému závěru, že smluvní strany jsou i nadále povinny plnit závazek v rozsahu a způsobem, který si stanovily ve smlouvě. Skutečnost, že toto plnění již není ekvivalentní, zde sama o sobě nehraje roli. To považuji za správné. Prodejce řas při optimálním postupu (s přihlédnutím k zásadě *vigilantibus iura*) mohl ve smlouvě na takto dlouhé časové období žádat úpravu pro případ změny okolností. Vliv inflace na hodnotu plnění mohl být velmi jednoduše eliminován doložkou ve smlouvě. Vyšší náklady na těžbu řas plně spadají do jeho podnikatelského rizika. Není tedy pochyb o tom, že v takovýchto případech je striktní požadavek na zachování závazku v původní podobě na místě.

DCFR netrvá na přísném požadavku plnění v rozsahu smlouvy bezvýhradně. V dalším odstavci totiž stanoví, že pokud se plnění ze smluvního závazku nebo ze závazku, který vznikl jako důsledek jednostranného soudního rozhodnutí stalo z důvodu „výjimečné změny okolností tak obtížné („so onerous“), že by bylo zřejmě nespravedlivé požadovat po dlužníkovi setrvání v závazkovém vztahu“, může soud:

- jednak změnit závazek tak, aby ho učinil přiměřeným a spravedlivým i z pohledu nových okolností
- zrušit závazek k datu a za podmínek, které současně stanoví

Tyto možnosti má ale soud pouze při kumulativním splnění taxativně vymezených podmínek.

1. změna okolností nastala až po okamžiku, kdy byl závazek uzavřen
2. dlužník v době uzavření smlouvy s takovou možností či mírou změny okolností nepočítal a zároveň nebylo možné od dlužníka rozumně požadovat, aby s ní počítal
3. dlužník nebezpečí takové změny nepředpokládal a zároveň po něm nemohlo být rozumně požadováno, aby ho předpokládal
4. dlužník se v dobré víře pokusil rozumným způsobem vyjednat přiměřenou a spravedlivou úpravu podmínek, kterými se smlouva řídí

Je tedy zřejmé, že obdobně jako návrh českého občanského zákoníku, obsahuje i DCFR institut, který ve výjimečných situacích umožňuje prolomení zásady *pacta sunt servanda*. Soud může za vymezených podmínek závazek zrušit nebo změnit. Účelem změny závazku soudem je učinit jej souladným s požadavkem přiměřenosti a spravedlnosti.

Na rozdíl od navrhované úpravy české DCFR jednoznačně trvá na požadavku, aby změna poměrů nastala až po okamžiku uzavření závazku. To považuji za správné. Dále musí být dlužníkem prokázáno, že s nastalou změnou poměrů nepočítal a nepředpokládal ji (ani to po něm nebylo možné požadovat) a že se pokusil vyjednat s druhou smluvní stranou přiměřenou a spravedlivou změnu smlouvy.

Co se týče podmínek, za kterých je možné přikročit k soudnímu zásahu do závazkového právního vztahu, bude hrát stejně jako v českém návrhu velice důležitou

roli judikatura. Určení toho, co lze v daném případě *rozumně* od dlužníka očekávat v otázce jeho předvídatosti, popř. kdy bude *rozumné* po něm chtít, aby s určitou změnou počítal, bude v konkrétních případech mnohdy velmi složité. Platí tak zčásti výtky, které jsem uváděl i v případě navrhované rekodifikace občanského zákoníku týkající se snížení právní jistoty a možnosti soudů rozhodovat v obdobných případech výrazně odlišným způsobem.

Opět musím podotknout, že kdykoliv se zákonodárce rozhodne vliv změny poměrů na závazek připustit, musí současně určit míru, rozsah či charakter takové změny. To je úkol velice složitý. Mám pocit, že se ho v DCFR podařilo splnit o něco lépe než v návrhu nového občanského zákoníku.

Koncept společného referenčního rámce je prací velmi významnou. Na jeho základě by mělo být harmonizováno smluvní právo ve státech Evropské unie. I když je obecně známa skutečnost, že sama Evropská unie nemá na potřebu a způsob této harmonizace jednoznačný názor, význam tohoto dokumentu nejen pro současnou právní vědu je značný. I pokud nakonec k této harmonizaci nedojde, bude DCFR s velkou pravděpodobností ovlivňovat budoucí legislativu jednotlivých členských států v oblasti smluvního práva. Zároveň bude fungovat jako interpretační a aplikační vodítko pro rozhodovací praxi soudů. V tomto smyslu je tak návrh společného referenčního rámce zásadním dokumentem. Zároveň je důležitou výpovědí o současném převládajícím pohledu evropské právní vědy na oblast smluvního práva.

## Závěr

Problematika vlivu změny poměrů na existenci a obsah závazku je otázkou velmi složitou a zároveň poměrně aktuální. Při snaze o její definitivní vyřešení se střetávají významné právní principy a zásady. Tato otázka s sebou rovněž nutně přináší konflikt názorů na samotný účel a význam práva při regulaci vzájemných vztahů ve společnosti. Současná úprava českého závazkového práva stojí velmi výrazně na zásadě *pacta sunt servanda*. Jediným případem, kdy je změněným poměrům obecně přiznáván význam ohledně trvání závazkového právního vztahu, je institut nemožnosti plnění. Zároveň je vliv změny poměrů považován za relevantní právní skutečnost u smluv předběžných.

Současný právní vývoj se ubírá jiným směrem. Jak v návrhu českého občanského zákoníku, tak v návrhu společného referenčního rámce nacházíme na tuto otázku odlišný pohled. Oba výše zmiňované dokumenty se dívají na problematiku změněných poměrů podobným způsobem. Na poli práva českého i komunitárního tak dochází k poměrně výraznému zásahu do zásady *pacta sunt servanda*. Podotýkám, že se zatím nejedná o stav, který by všeobecně našel své vyjádření v platných právních úpravách jednotlivých států.

Současné tendence v pohledu na tuto problematiku přiznávají kvalifikované změně poměrů postavení právní skutečnosti. Pokládají tedy za možné v určitých případech jít proti zásadě *pacta sunt servanda* a existující závazek zrušit, případně modifikovat soudní cestou. Při hledání oné míry změněných poměrů či okolností, po jejímž překročení je možné do závazkového právního vztahu zasáhnout, se současná právní věda soustředí zejména na zásadu tzv. ekvivalence plnění. Z této zásady vyplývá požadavek, aby za plnění poskytované jednou smluvní stranou, bylo poskytnuto protiplnění, které je určitým způsobem adekvátní, ekvivalentní. Pokud je v důsledku podstatné změny poměrů tato ekvivalence mezi stranami narušena tak výrazným způsobem, že trvání

na původním obsahu závazku již není možné považovat za spravedlivé, je možné tento závazkový vztah zrušit či změnit.

Do hry tak vstupují pojmy jako je vzájemná ekvivalence plnění, přiměřenost a spravedlivost. Jedná se o pojmy vyjadřující často mimoprávní kategorie, kterým je přiznáván ohledně trvání závazku při změněných poměrech zásadní význam.

Zásada *pacta sunt servanda* byla, je a měla by i do budoucna být kardinální zásadou celého závazkového práva. Významné hospodářské události v podobě různých ekonomických krizí, válečných konfliktů a ostatně i historický vývoj jednotlivých právních úprav poukázaly na výskyt situací, kdy striktní dodržování této zásady vede k takovým následkům a efektům, jež nelze pokládat za žádoucí a spravedlivé. Důsledky těchto situací jsou rovněž způsobilé určitě subjekty ekonomicky zničit. Na základě tohoto poznatku je možné připustit závěr, že jakkoliv je zásada *pacta sunt servanda* základem závazkového práva, je v určitých případech možné připustit její neuplatnění.

V současné době navrhovaná česká i evropská úprava umožňují prolomení této zásady. Pravomoc soudu zrušit nebo změnit závazek je zásadním koncepčním zásahem do soukromoprávní oblasti. Pokud stát prostřednictvím svého právního řádu dává najevo, že si strany v určité oblasti mohou sjednat cokoli, jasně tím vyjadřuje svou vůli tuto oblast ponechat zcela svobodné a autonomní vůli jednotlivých stran. Je potom na jednotlivých subjektech, jakým způsobem s touto smluvní svobodou naloží. Možnost uzavřít smlouvu a jejím prostřednictvím si stanovit svá práva a povinnosti je tak vlastně možností jakési autonomní normotvorby závazné pouze pro její tvůrce. Jednotlivé strany by tak měly uzavírání smluv věnovat velkou pozornost. Kvalitní smlouva by měla obsahovat nejen komplexní vymezení veškerých práv a povinností subjektů závazkového právního vztahu, ale také různé mechanismy pro řešení různých konfliktních situací, které mohou v budoucnu nastat. Častou příčinou těchto konfliktních situací bývá právě změna poměrů od doby, kdy byla smlouva uzavřena.

Uznávám, že i přes veškerou péči věnovanou určení obsahu závazkového vztahu mohou nastat situace, na které strany pomyslet nemohly, a v jejichž důsledku zanikne účel závazku nebo se vyskytne zásadní ekonomická nerovnováha ve vzájemném plnění. Velká část těchto případů je však již dnes pokryta institutem nemožnosti plnění. Zároveň podotýkám, že strany si mohou v jakékoliv smlouvě sjednat doložku, v níž budou stanoveny důsledky takových změn okolností či poměrů, které strany v době uzavření smlouvy nemohly předvídat. Dále je možné sjednat si konkrétní právní následky pro případnou změnu konkrétních poměrů. Připomínám také neustále se rozšiřující možnosti pojištění se proti nečekaným událostem různého charakteru.

Veškeré výše uvedené klade velice silný požadavek na kvalitu smluv. Pokud je jednotlivým subjektům dána možnost určit si prostřednictvím svobodně projevené vůle svůj vlastní zákon, je zapotřebí při jeho vytváření postupovat velice obezřetně a s maximální péčí. To je ale v současné době neustálého zjednodušování a unifikací smluv v rámci snah o maximální urychlení hospodářských procesů požadavek, který současná „ekonomická“ společnost nechce akceptovat. Dle mého názoru je zapotřebí co nejvíce zdůrazňovat (a to i v pozitivním právu) zásadu *vigilantibus iura*. To by společně s výše uvedeným požadavkem na pečlivou přípravu a kvalitu smluv vedlo k celkově větší úctě k závazkům jako celku a zároveň k žádoucímu vnímání závazku jako zákona mezi stranami. Legitimní očekávání subjektů závazkového vztahu, že závazek bude ve sjednaném rozsahu druhou smluvní stranou splněn, musí být platnou právní úpravou podpořeno maximálním možným způsobem.

Přes vše výše uvedené souhlasím s názorem, že v určitých výjimečných a mimořádných situacích se přísné trvání na zásadě *pacta sunt servanda* může projevit až popřením smyslu a účelu závazkového práva. Stejně jako souhlasím s pravidlem, že závazek by neměl být neodvolatelný, souhlasím i s tezí, že závazek by neměl trvat v každé situaci. Určité prolomení zásady smluvní disciplíny vlivem změny poměrů

považuji tedy za možné. Spíše, než-li o prolomení, bych raději hovořil o určité „korekci“ či „neuplatnění“ této zásady.

Souhlasím s použitím klauzule *rebus sic stantibus* v případě předběžných smluv. Toto své stanovisko jsem podrobně zdůvodnil v rozboru platné úpravy smlouvy o smlouvě budoucí. Dále si myslím, že myšlenku vlivu změněných poměrů na existenci závazku je možné připustit i obecně. Zdůrazňuji ale, že to pokládám za možné pouze ve zcela výjimečných případech. Tyto případy musejí být v zákoně zcela jasně a jednoznačně formulovány. Jakýkoliv jiný postup nutně povede k oslabení právní jistoty subjektů závazkového právního stavu. Dalším nezbytným požadavkem je jasná, jednoznačná a stálá judikatura v této oblasti. Základním předpokladem pro ni je ale kvalitní a jasná právní úprava.

I přes existenci výjimek ze zásady *pacta sunt servanda* musí být zachován pohled jednotlivých subjektů na závazek jako na *lex contractus*. Fyzické i právnické osoby musí smlouvu vnímat jako „zákon mezi stranami“ a nikoliv jako jakési „ekonomicky účelné ujednání“, na kterém není vždy nutné beze zbytku trvat. Pokládám tedy za velice důležitý nejen normativní obsah pojmu závazek, ale i jeho celospolečenské vnímání. Tento požadavek je vysoce aktuální zejména v české společnosti. Celková úroveň právního vědomí je v důsledku totalitního režimu a jeho legislativní činnosti stále velmi nízká. Tradiční vnímání závazku jako něčeho, „*co si mohu kdykoliv svobodně sjednat, ale co také musím vždy splnit*“, je v české společnosti také silně pokřiveno.

Pokud platné právo umožní změně poměrů vliv na existenci a obsah závazku, nesmí tak učinit způsobem vyvolávajícím u jednotlivých subjektů nejistotu ohledně toho, kdy se o tyto případy bude jednat. Právní úprava nedůsledná v tomto směru povede k celé řadě spekulativních jednání při uzavírání i následném plnění smluv. Zároveň by mohla vést k neadekvátnímu zahlcení soudů žalobami na změnu či zánik závazku. To by se svým důsledkem projevilo v rozsáhlé ingerenci státní moci do obsahu soukromoprávních vztahů, což jistě není žádoucí.



Nesplnění výše uvedených požadavků nutně povede k prolamování zásady *pacta sunt servanda*, a to v rozsahu, který pokládám za absolutně nepřijatelný.

Uvedl jsem tedy základní požadavky na právní úpravu změny poměrů v případě, že jim zákonodárce přizná postavení právní skutečnosti mající vliv na existenci závazku. Návrh českého občanského zákoníku tyto požadavky dle mého názoru nesplňuje. Na jeho základě mohou soudy následkem změněných poměrů závazek zrušit či změnit. Oprávnění soudu závazek změnit nepovažuji za správné. Dochází tak de facto k uzavření smlouvy nové. Konsenzus smluvních stran je nahrazen rozhodnutím státního orgánu. Neodmítám ingerenci soudu jako takovou. Myslím si ale, že soud by měl spíše strany určitým způsobem vést k tomu, aby samy na základě vlastní vůle závazek modifikovaly nebo závazek rovnou zrušit. Zrušení závazku soudem by také mohlo fungovat jako „určitý druh sankce“ v případě, že se strany samy na změně nedohodnou. Soud by ale neměl proti vůli jedné ze stran zasahovat do závazkového vztahu a utvářet v něm autoritativně nová práva a povinnosti či měnit jejich rozsah. To považuji za neadekvátní zásah státní moci do soukromoprávní oblasti. Připomínám, že možnost soudu změnit závazek připouští i návrh evropské úpravy.

Uvedená zásadní oprávnění soudu jsou zejména v české úpravě podmíněna naplněním skutečností, které jsou v zákoně vymezeny velice obecnými výrazy. To považuji za špatné řešení. Návrh občanského zákoníku navíc dává soudu možnost zrušit či změnit závazek i v důsledku změny okolností, které nastaly ještě před samotným vznikem smlouvy. S tímto řešením zásadně nesouhlasím. Jsem přesvědčen, že pokud by toto ustanovení v navrhované podobě vstoupilo v platnost, povede k řadě spekulativních jednání již při uzavírání závazkového vztahu. Návrh společného referenčního rámce obdobné ustanovení neobsahuje.

Český i evropský návrh se soustředí při řešení otázky změn poměrů na požadavek ekvivalence plnění. Ten může v určitých situacích vést ke zrušení či úpravě závazkových právních vztahů, které se skutečně vlivem změny poměrů stanou zcela nepřiměřenými a

nespravedlivými. Jeho použití tak může znamenat pozitivní přínos při řešení konkrétních krajních situací. Přesto jednoznačně odmítám požadavku ekvivalence plnění přiznávat postavení zásady, která by vystupovala v obdobném postavení se zásadou *pacta sunt servanda*. Ta musí být základním stavebním kamenem závazkového práva i případě budoucího legislativního vývoje. Veškeré další instituty či požadavky, včetně požadavku ekvivalence plnění, mohou působit pouze jako určitý korektiv v dílčích, konkrétně vymezených situacích. Závazkové právo se i při zohledňování společenských dopadů konkrétních norem musí pevně opírat o zásadu *pacta sunt servanda*, byť s uvedenými omezeními. Jsem přesvědčen, že pouze v tomto případě může dlouhodobě plnit svůj skutečný účel a smysl.

## Seznam použité literatury

- BAR, Ch. *A Common frame of reference for European private law – academic efforts and political realities*. 2008. dostupný z [www.law-net.eu](http://www.law-net.eu)
- DĚDIČ, J. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. Díl IV. Praha. Polygon. 2002
- Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku. verze prosinec 2007
- DVOŘÁK, J. *Pacta sunt servanda ?* In: DVOŘÁK J., KINDL M. *Pacta Martě Knappové k 80. narozeninám*. Praha. ASPI. 2005
- *Evropské smluvní právo a přezkum aquis: cesta vpřed*. Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě. 2004
- GOOD, R. *Contract and commercial law: The logic and limits of harmonisation*
- KNAPPOVÁ, M; ŠVESTKA, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2, 3. díl*. 4. vydání. Praha. ASPI. 2005
- KANDA, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*. Praha. Academia. 1966
- Návrh nového občanského zákoníku. konsolidovaná verze. prosinec 2007
- *Principles, definitions and model rules of european private law, Draft Common frame of reference. interim outline edition*. 2007. dostupný z [www.law-net.eu](http://www.law-net.eu)
- ŠVESTKA, J. a kol. *Občanský zákoník: komentář*. 10. vydání. Praha. BECK. 2006
- Věcný záměr nového občanského zákoníku (s úpravami po projednání v odborných komisích LRV a v Legislativní radě vlády)